

RECENT ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK IN VLAAMS-BRABANT 2023

VLAAMS-
BRABANT

In kranten, tijdschriften en in online nieuwsartikelen komen regelmatig de fascinerende verhalen van archeologische ontdekkingen tot leven. Archeologie in de pers geeft ons niet alleen louter een weergave van oude artefacten, maar ook een venster naar ons verleden dat de nieuwsgierigheid van lezers aanwakkert en de verbazing over de mysteries van de geschiedenis voedt.

Elke opgraving, van kleine vindplaatsen tot grootschalige projecten, heeft het potentieel om de manier waarop we naar ons verleden kijken te veranderen. Door stenen, beenderen en gebruiksvoorwerpen bloot te leggen, reconstrueren we verloren beschavingen en leren we de menselijke evolutie door de tijd heen begrijpen.

Deze brochure neemt je mee door de geschiedenis van Vlaams-Brabant aan de hand van archeologische vondsten. Onze bodemlagen spreken en vertellen lang vergeten verhalen, en zo geven ze ons inzicht in de rijke culturele erfenis van onze provincie. Want ons landschap van glooiende heuvels en vruchtbare valleien biedt een unieke archeologische context.

Talrijke opgravingen brachten artefacten aan de oppervlakte die getuigen van bewoning doorheen verschillende periodes, van de prehistorie tot de middeleeuwen en verder. Elk stuk aardewerk, elk skelet en elke nederzetting onthult een deel van de intrigerende puzzel van het verleden van Vlaams-Brabant.

De steden en dorpen in onze provincie, met hun oude kerken, kastelen en marktpleinen, fungeren als levende geschiedenisboeken. Archeologen richten zich niet alleen op prominente locaties, maar ook op minder opvallende plekken, waar ze vaak verrassende ontdekkingen doen. Deze onthullingen dragen bij aan een dieper begrip van het dagelijkse leven en de culturele ontwikkelingen van de mensen die hier eeuwen geleden leefden.

Het behoud van het archeologisch erfgoed in Vlaams-Brabant is een gedeelde verantwoordelijkheid. We moedigen jullie aan om deel te nemen aan deze ontdekkingsreis. Daarom zetten wij ons ten volle in voor de Archeologiedagen en ander publieksmomenten. Door samen te zorgen voor ons erfgoed, blijven de verhalen van ons verleden resoneren in het heden en de toekomst.

Tom Dehaene
gedeputeerde voor erfgoed
Provincie Vlaams-Brabant

COLOFON

Deze brochure werd uitgegeven door de provincie Vlaams-Brabant in opdracht van de deputatie. | Eindredactie: Bart Claes, Xpair
Lay-out: grafische cel, Provincie Vlaams-Brabant | V.u.: Provincie Vlaams-Brabant, Provincieplein 1, 3010 Leuven | D/2023/8495/14

INHOUD

4

Een unieke werkplaats uit de late ijzertijd

6

Een erf uit de nieuwe tijd, en meer

8

Het Wonderlijke Warandebos

11

Een wapenstein van het kasteel van Wezemaal

14

Keerbergen, ouder dan gedacht

16

Een blik op de stadspoorten van Leuven

18

De Archeologie-dagen 2023 in Vlaams-Brabant

20

Romeinse nederzetting aan de Wespelaarsebaan

21

Loopgraven van WO1 in Ourodenberg

22

Het Vinne, Zoutleeuw: een turfplas?

25

De ArcheoToog brengt licht in de donkere middeleeuwen

26

Een karabijn uit de Kleine Gete

28

Sporen uit het neolithicum, de ijzertijd en de Romeinse periode in Zaventem

30

Een gracht uit de ijzertijd en Romeinse sporen

33

Archeologische toevalsvondsten

EEN UNIEKE WERKPLAATS UIT DE LATE IJZERTIJD

Marleen van Zon

De archeologische site Damekot in Wange geeft nog steeds geheimen prijs, ook al gebeurden de opgravingen al in 1989-1999. De studie van de grondstalen leert dat wat aanvankelijk aanzien werd als een midden-Romeinse kelder, een werkplaats uit de late ijzertijd was.

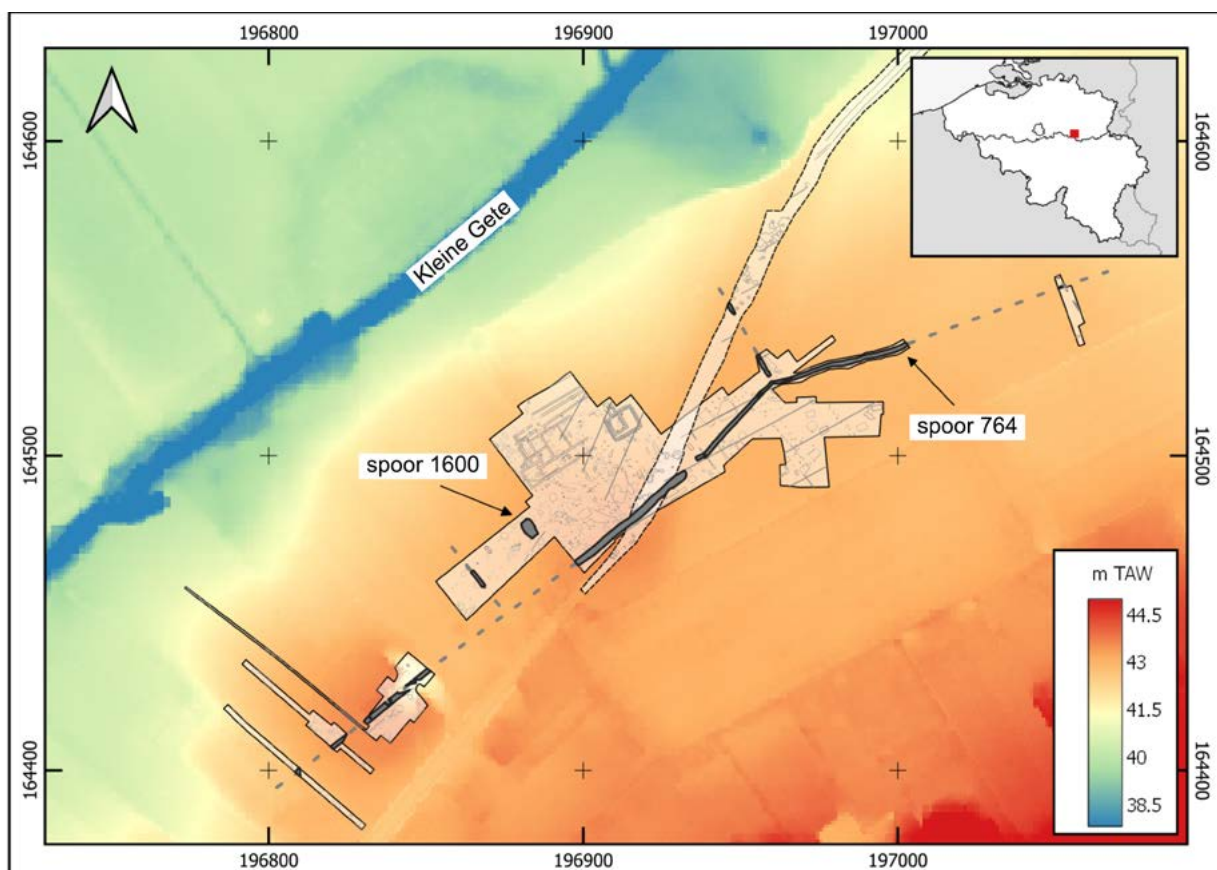
Professor emeritus Marc Lodewijckx (KU Leuven) legde de Romeinse villa van Damekot ruim een kwarteeuw geleden bloot. De schat aan informatie en vondsten levert tot op vandaag nieuwe inzichten op. Zo onderzocht archeologe Marleen van Zon (KU Leuven) de grondstalen van campagnes uit de periode 1997-1999 in combinatie met de documentatie en vondsten.

Wat blijkt? Spoor 1600, dat oorspronkelijk werd geïnterpreteerd als een midden-Romeinse kelder, is eigenlijk een werkplaats voor het maken van ijzeren en bronzen objecten daterend uit de tweede helft van de late ijzertijd. De werkplaats maakte vermoedelijk deel uit van een erf met een greppel rond, op de rand van het plateau langs de vallei van de Kleine Gete.

WERKPLAATS

Spoor 1600 is een rechthoekige hutkomachtige kuil van 5,8 op 3,4 meter, en 1,5 meter diep. Een kleine uitstulping met een paalspoor aan de noordwestelijke, kopse kant is misschien wel een restant van een ingang. De leem van de wanden en de vloer bood bescherming zonder dat er brandgevaar was. Het is aannemelijk dat deze werkplaats ook een dak had, maar hier zijn geen sporen van gevonden.

In de doorsnedes zijn zes fasen te herkennen, telkens met een vloerni-

▲ Overzicht van de archeologische onderzoeken te Wange-Damekot op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen (bron: geopunt.be). Gesloten lijn: KU Leuven, onderzoeksgroep Archeologie; streeplijn: Studiebureau Archeologie bvba.

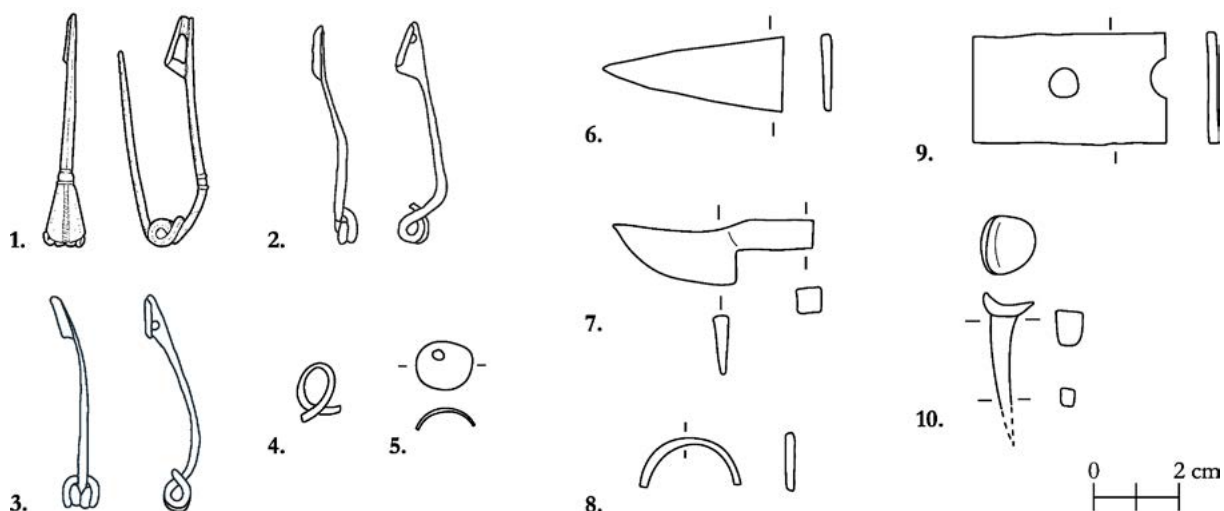
veau en een haard. In de eerste fase stond de haard op een verhoging, met ernaast een werkbank die langwerpige indrukken heeft nagelaten. Bij de ontmanteling van de eerste fase is de leem verhoging samenge-drukt en afgedekt door enkele lagen sediment. Hierop is een nieuwe vloer aangelegd, ditmaal met de haard op vloerniveau. Dit proces herhaalde zich nog vier keer.

In de werkplaats werden aanwijzingen voor metaalbewerking gevonden: objecten en fragmenten brons en ijzer, smeetslakken, haardfragmenten met tuyere-gaten en een fragment van een smeltkroesje. Ook kwamen er uit de grondstalen minuscule druppeltjes brons en magnetische schilfertjes ijzer (hamerslag). Dit zijn bij uitstek aanwijzingen dat er op deze plek brons werd gesmolten en ijzer gesmeed.

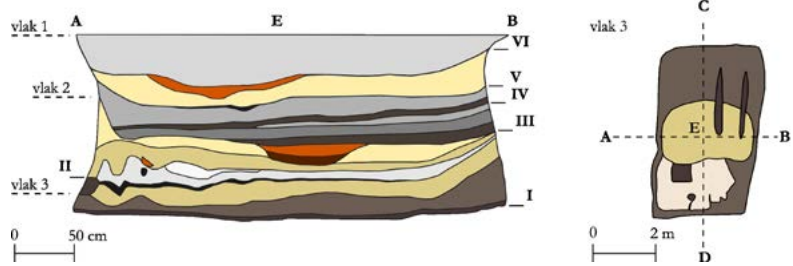
VONDSTEN

Er werden meer dan 3000 vondsten uit Spoor 1600 verzameld: aardewerk, dierlijk botmateriaal, steen, ijzer, brons, verbrande leem, spinsteentjes, glas, en zelfs twee coprolieten. Ze verschaffen inzicht in wat er in de werkplaats werd gemaakt: fibulae, messen, spijkers en beslagstukken. De bovenste vloervulling was groter en veel minder sterk gefragmenteerd. Mogelijk gaat het hier om restanten van een verlatingsritueel.

Enkele clusters bevatten scherven

▲ Bronzen (1-5) en ijzeren (6-10) objecten die in de werkplaats gemaakt werden.

▲ Wange-Damekot spoor 1600: doorsnede en vlak

van vroeg-Romeinse amforen van het type Dressel 1. Een zeldzame vondst in België. Ze suggereren een zekere status van de nederzetting.

UNIEK

Voor soortgelijke vondsten moeten we al naar Manching (Duitsland) en Titelberg (Luxemburg). In België zijn er ook vindplaatsen met aanwijzingen voor metaalbewerking, bijvoorbeeld Pont West in Ronse, maar sites met hutkommen zijn zeldzaam. Binnen het Dijle-Demberbekken zijn die alleen langs de Kleine Gete bekend (Neerhellysem, Marilles, Petit-Hallet). Spoor 1600 is beduidend groter en dieper dan deze voorbeelden. Ook een verhoogde haard en een werkbank werden nog niet aangetroffen. Is dit een aanwijzing dat de structuur langer en/of intensiever gebruikt werd en de metaalproductie niet alleen voor eigen gebruik bedoeld was? Hoe dan ook, Spoor 1600 is uniek.

SYNTHESEONDERZOEK

De werkplaats van Wange-Damekot scherpt onze kennis van ijzer- en bronsbewerking in de late ij-

zertijd in de Lage Landen. Het toont ook het potentieel van oudere opgravingsdata en depots. Een frisse blik in combinatie met geïntegreerd onderzoek naar sporen, vondsten en stalen kan resulteren in nieuwe inzichten en nieuwe vragen doen rijzen.

Eind 2023 ging het syntheseonderzoek 'Kleine Gete, groot verleden' van start onder leiding van professor Bart Vanmontfort (KU Leuven). Dit project heeft als doel de bewonings- en gebruiksgeschiedenis van de microregio rond Wange verder uit te werken. Dit zal ongetwijfeld meer inzichten brengen in de inrichting en status van de nederzetting zelf. ■

MEER WETEN?

van Zon, M. 2023. A Late Iron Age workshop at Wange-Damekot (Belgium). In: S. Arnoldussen, J. van der Leije & K.M. de Vries (red.) 2023: Metaaltijden 10. Bijdragen in de studie van de metaaltijden. Leiden, Sidestone Press, 103-114.

Geetbets

EEN ERF UIT DE NIEUWE TIJD, EN MEER

Brent Belis (Vlaams Erfgoed Centrum)

Een archeologisch onderzoek op een perceel aan de Glabbeekstraat in Geetbets legde meer bloot dan sporen van een erf uit de nieuwe tijd.

Ook een schrabber uit het midden-paleolithicum en houtskoolmeiers uit de ijzertijd kwamen aan de oppervlakte.

De archeologen van het Vlaams Erfgoed Centrum namen er tijdens het archeologische vooronderzoek de Ferrariskaart (1777) bij. Ze zagen een erf dat deels binnen het onderzoeksgebied valt, ze wisten dus al wat ze konden verwachten. Toch stelden er zich nog een hoop vragen: sinds wanneer werd het erf bewoond? En sinds wanneer niet meer? Klopte het beeld dat de Ferrariskaart schetst? Omdat de sporen bedreigd werden door werkzaamheden, volgde er een opgraving.

VERRASSINGEN

De archeologen verwachtten dus sporen uit de nieuwe tijd te vinden, maar een archeologische opgraving kan altijd voor verrassingen zorgen. Al in de eerste werkput vonden ze een deel van een schrabber uit het midden-paleolithicum, in de opvulling van een greppel met materiaal uit de nieuwe tijd. Het bleef bij die ene vondst, maar die toont wel aan dat de eerste mensen in onze streek hier minstens waren langsgeslagen.

De opgraving maakte snel duidelijk dat er een weg door het plangebied liep. Die was ook al zichtbaar op de Ferrariskaart. Tijdens het vooronderzoek konden de archeologen de ouderdom van de weg niet vaststellen, want recentere wegniveaus zorgden voor te veel verstoring. Halverwege vorige eeuw werd de weg rechtgetrokken en verplaatst naar het tracé van de huidige Glabbeekstraat.

Het erf bevond zich ten zuiden van de toenmalige weg, dat een stuk lager lag dan het gedeelte ten noorden van de weg. Op dit noordelijke gebied vonden de onderzoekers slechts enkele sporen: twee ronde houtskoolmeilers, vermoedelijk uit de ijzertijd.

EEN GEBOUW EN EEN POEL

Op de Ferrariskaart bestaat het erf uit een drietal gebouwen en een poel. De opgraving kan dit beeld slechts deels bevestigen, omdat de archeologen niet het hele erf konden blootleggen. Dat strekt zich nog verder uit naar het zuiden en het oosten. Binnen het plangebied werden de sporen aangetroffen van een gebouw en een poel. Dat lijkt overeen te komen met wat het historische kaartmateriaal vertelt.

De poel had een afmeting van wel twintig op twaalf meter. Hij werd gebruikt als afvalput en bevatte dus een schat aan informatie waardoor de archeologen de site beter kunnen dateren. Het onderzoek naar macro- en pollenstalen die in de poel zijn terechtgekomen loopt nog. Dit

onderzoek kan meer leren over het landschap en de eetpatronen van de toenmalige bewoners.

Van het gebouw bleef enkel een ondiepe kuil over. De beperkte afmetingen wijzen op een bescheiden bijgebouw. Dit bijgebouwtje komt vrij goed overeen met wat de Ferrariskaart toont. Op het terrein vonden de archeologen verschillende grote kuilen. Ze situeerden zich vlak naast de weg, vermoedelijk gaat het om ontginningskuilen. De ontgonnen aarde werd dan allicht via de weg afgevoerd. Het is voornamelijk niet duidelijk of deze ontginningskuilen uit dezelfde periode stammen als het gebouw.

Tijdens het onderzoek kwamen er geen sporen of vondsten van een eerdere fase aan het licht. Het lijkt er dus op dat het erf slechts een korte tijd in gebruik is geweest. Op de Atlas der Buurtwegen uit 1840, na Ferraris de eerstvolgende betrouwbare kaart, is het erf nog slechts op een van de kaartbladen zichtbaar. Op een ander kaartblad staat het al niet meer afgebeeld. Mogelijk is het erf rond deze periode verlaten en afgebroken. ■

Geetbets

HET WONDERLIJKE WARANDEBOS

De strijd om de burcht van Rummen

Marijke Wouters (IOED Zuid-Hageland)

Het reliëf van het Warandebos verradt zijn boeiende geschiedenis. Je wandelt er over de oude grachten en wallen van de versterkte burcht van Arnold van Rummen, waar ooit de zwavelbollen door de lucht vlogen en stormrammen de torens vernielden.

*Hypothetische tekening van de ►
belegering van de burcht van Rummen.
Tekening door Roger Fouquet op
historische aanwijzingen van Guy Leus.*

DE VAL VAN DE BURCHT

In het midden van de 14de eeuw liet heer Arnold van Rummen een zwaar versterkte burcht bouwen met drie cirkels van wallen en grachten rond. Toen de laatste graaf van Loon kinderloos stierf, claimde nazaat Arnold diens titel. Dat was niet naar de zin van de prins-bisschop van Luik, de leenheer van het graafschap Loon. In 1365 stond de prins-bisschop met zijn leger voor de poorten. Negen weken duurde de belegering. Zijn troepen gebruikten katapulten en stormrammen, terwijl de soldaten van Arnold de aanvallers bekogelden met zwavelbollen, brandende balken en 'donderende loden kogels'. Buskruit dus, en dat voor de eerste keer in de streek. Desondanks verloor Arnold de strijd: zijn burcht werd geplunderd, torens en muren werden neergehaald, wat nog rechtstond werd platgebrand. Het was het definitieve einde van het zelfstandig graafschap Loon.

PLANTENWEELEDE

De natuur nam de overhand en een bos palmde de ruïnes in. De lokale adel kwam jagen in het 'Warandebos' en de bevolking vond er hakhout. Het reliëf van het vier hectare grote bos wordt nog steeds bepaald door de oude burchtgrachten en

-wallen. Op die wallen en op het burchteiland groeien zeldzame kalkminnende soorten zoals eenbes en bosrank, soorten die goed gedijen op het steenpuin in de bodem. Traag groeiende voorjaarsbloeiers wijzen erop dat het bos al eeuwenoud is.

▲ Bosanemoontjes op de binnenste burchtwal, elzenbroekbos in de gracht rond het burchteiland.

ARCHEOLOGISCHE WAARDE

Het bijzondere bos werd in 2017 beschermd als cultuurhistorisch landschap. Het digitaal hoogtemodel toont de hoogteverschillen in kleurtinten van blauw (laag) naar oranje/rood (hoog). Je herkent duidelijk het burchteiland (B), de grachten en de restanten van de eerste (1), tweede (2) en derde (3) burchtwal. Het beschermde cultuurhistorische landschap (rode lijn) omvat de volledige burchtsite. Daarrond ligt een overgangszone (arcering) die het open landschap rond het bos vrijwaart. ▶

Een beperkt archeologisch onderzoek in de jaren 1980 en de puinrestanten van baksteenmetselwerk tonen aan dat er nog archeologisch materiaal in de bodem zit. Maar opgraven is geen optie, de restanten bewaren prima in de grond en de natuurwaarde van de site is hoog.

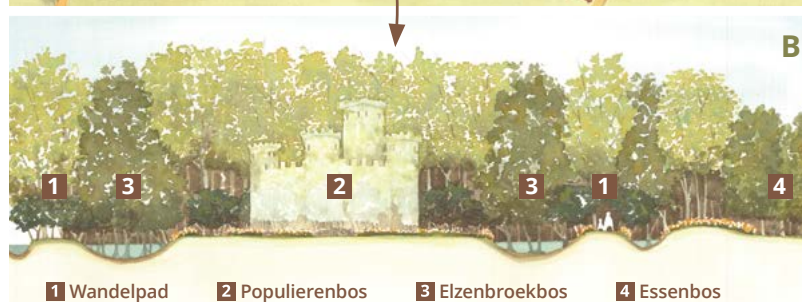

HERWAARDERING VAN HET BOS

IOED Zuid-Hageland en Regionaal Landschap Zuid-Hageland werken sinds 2020 aan de herwaardering, ontsluiting en het beheer van het Warandebos, in opdracht van de gemeente Geetbets. Het project krijgt de steun van het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling: 'Europa investeert in zijn platteland' (ELFPO). Inwoners en bezoekers worden sindsdien volop betrokken met activiteiten als voorjaarswandelingen, gidsbeurten en educatie. Nieuwe infopanelen en een betere toegang dragen ook bij tot de kwaliteit van het wandelnetwerk Getevally.

Een plan en doorsnede van het huidige bos, met daarop de suggestie van de burcht, maken het burchtverhaal op terrein ruimtelijk inzichtelijker. ▶

- 1 Wandelpad
- 2 Populierenbos
- 3 Elzenbroekbos
- 4 Essenbos

EEN GEÏNTEGREERD BEHEERSPLAN

Een belangrijk onderdeel van het project was de opmaak van het geïntegreerd beheersplan, een combinatie van een natuurbeheersplan en een onroerenderfgoedbeheersplan. Deze langetermijnvisie bepaalt welke werkzaamheden nodig zijn en de timing ervan. Vanaf 2023 wordt via gefaseerd beheer gewerkt aan het herstel van het dichte bladerdek, zodat op termijn de brandnetels, bramen en kleeftkruid verminderen en voorjaarsbloeiërs meer groeikansen krijgen.

ARCHEOLOGIEDAGEN

Dankzij de provinciale subsidie 'Erfgoedprojecten' kan het brede publiek ook volop kennismaken met het Warandebos en zijn geschiedenis. De illustraties van Roger Fouquet prijken op de infopanelen, en tijdens de Archeologiedagen kwam het verleden tot leven via een re-enactment. Bezoekers waanden zich in het kamp van de belegeraars waar ze konden oefenen met pijl en boog, katapulten, zwaard en schild en zo meer. Ze konden ook het rustige burchtleven ontdekken, en tijdens gedicte

wandelingen gaven de soldaten van Arnold een indrukwekkende demonstratie met buskruit en haakbus. ■

MEER INFO

www.ioedzuidhageland.be/projecten/wonderlijk-warandebos-2020-2023

Vraag ook een projectsubsidie aan!
www.vlaamsbrabant.be/erfgoedprojecten

▲ Event Warandebos - 28 mei 2023 © Petra Cosemans

AUDIOWANDELING

Ontdek het wonderlijke Warandebos en het verhaal van de burcht tijdens een korte audiowandeling (2 km) met negen boeiende luisterfragmenten.

Download de gratis
izi.TRAVEL-app of de **HappyHageland**-app.

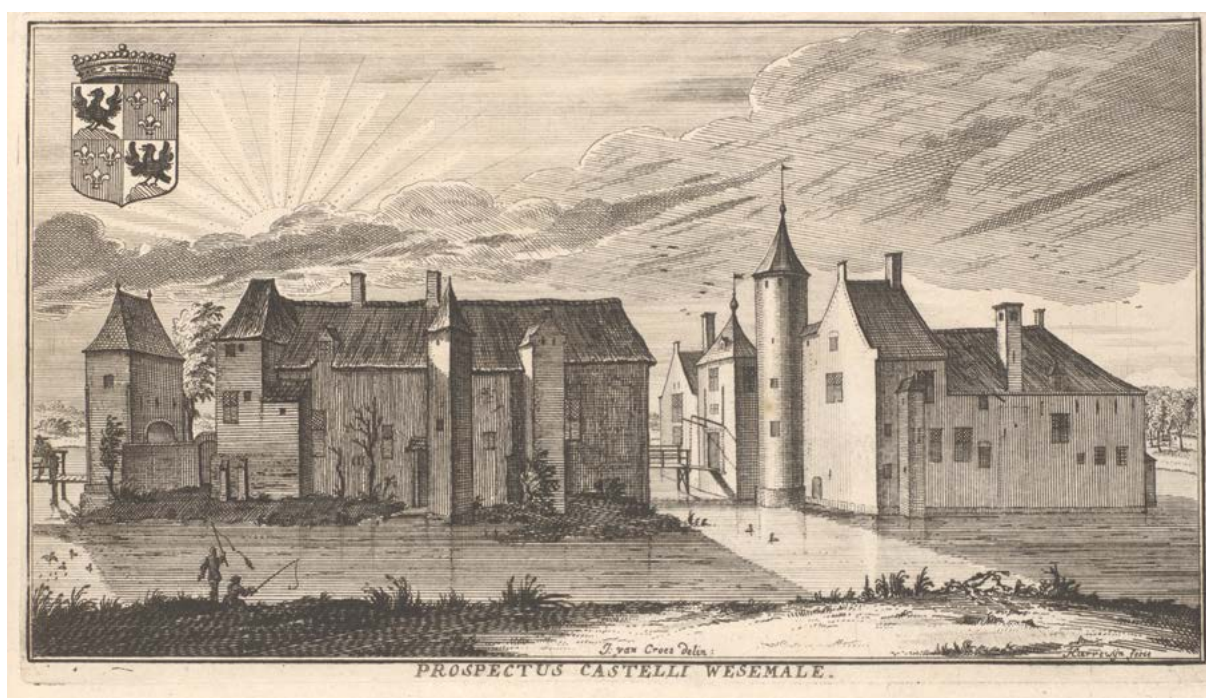

Rotselaar

EEN WAPENSTEEN VAN HET KASTEEL VAN WEZEMAAL

Bart Minnen

▼ **Blik op het kasteel uit het zuidwesten, 1694.**

Slechts twee glooiingen in het landschap herinneren aan het kasteel van de heren van Wezemaal, een belangrijk hoogadellijk geslacht in het laatmiddeleeuwse hertogdom Brabant. Het kasteel werd al in 1798-1790 afgebroken. Maar onlangs dook er een ander restant op: een fraai gebeeldhouwde wapensteen.

Een wapensteen is een steen met daarop een gebeeldhouwd heraldisch wapen of blazoen. Wapenstenen waren identiteitsmerken op een gebouw van een ridderlijke of adellijke familie of van een kerkelijke instelling. Ze werden op een goed zichtbare plaats ingemetseld in een gevel of boven de poort en gaven zo duidelijk aan wie de eigenaar was.

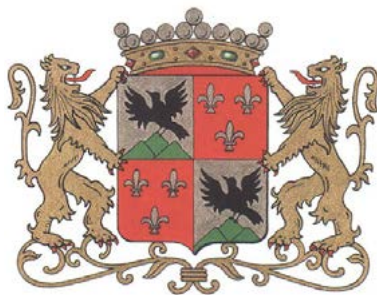
Van het kasteel van Wezemaal was er geen wapensteen bewaard gebleven, zover geweten. Tot bleek dat er gewoon één hing in de inkomhal van een privéwoning in Rotselaar. Volgens de eigenaar werd de steen in de jaren 1960 aan zijn vader geschonken door een landbouwer uit Wezemaal. Die had de wapensteen in zijn waterput gevonden. Alleen de bovenste helft bleef bewaard.

FAMILIE SCHETZ

Het bewaard gebleven stuk, in blauwe hardsteen of arduin, meet 63 cm aan de bovenzijde, 45 cm links en 39 cm rechts. Het blazoen in hoogrelief werd met veel gevoel voor realisme, symmetrie en zin voor detail vormgegeven: het werk van een groot vakman. Het bestaat uit een wapenschild met daarboven een helm met helmteken, en vastgehouden door twee schildhouders die elk een banner staande houden. Het is het blazoen van de adellijke familie Schetz van Grobbendonk, die de baronie van Wezemaal in handen had van 1561 tot 1725.

EEN GEVIERENDEELD SCHILD

De kern van het familiewapen is een gevierendeeld schild, waarvan alleen de bovenste helft resteert. In de kwadranten links boven en (op de steen verdwenen) rechts onder, staat het wapen van de familie Schetz: een zwarte raaf die opvliegt vanop een drietoppige groene heuvel of berg, op een zilveren veld. De kwadranten rechts boven en (op de steen verdwenen) links onder tonen het wapen van de familie van Wezemaal: drie zilveren lelies met afgesneden voet op een rood veld. Dat schild maakt, op enkele wijzigingen sinds 1637 na, nog steeds deel uit van het officiële wapen van de gemeente Grobbendonk.

▲ Wapen van de gemeente Grobbendonk.

Een nadere blik leert dat het wapen op de wapenstein niet helemaal correct werd uitgevoerd. De heuvel of berg met drie toppen ontbreekt. En de lelies zijn voluit afgebeeld, dus zonder afgesneden voet zoals in het oorspronkelijke wapen van de heren van Wezemaal.

▲ De bewaard gebleven bovenste helft van het schild.

▲ Detail van de wapenstein: het helmteken, met 'baniervlucht' en ravenkop.

Het schild is met een lederen riem opgehangen aan een getraliede helm met erachter een diep uitgesneden, wapperend helmkleed. Op de helm zie je een 'baniervlucht' - twee vleugels die elkaar bedekken - waaruit de kop van de heraldische raaf uit het schild van Schetz tevoorschijn komt.

SCHILDHOUDERS EN BANIEREN

Het schild wordt vastgehouden door twee tenanten of schildhouders. Dat zijn nog niet de leeuwen die we vanaf 1637 in het wapen van de graven van Grobbendonk zien, maar wel twee staande griffioenen. Zij houden ook twee banieren met wapperende kwasten recht. De linkse banier herneemt het gevierendeeld wapen van het centrale wapenschild. De rechtse banier toont het wapen van de heren van Wezemaal (weliswaar opnieuw met de foute lelies): de eigenaar van het blaazen wilde met deze banier duidelijk de band met Wezemaal onderstrepen.

▲ Detail: de banier met de lelies van Wezemaal.

DATERING EN OPDRACHTGEVER

De steen dateert van voor 1637. In dat jaar werd Anthonie Schetz verheven tot graaf van Grobbendonk en kreeg het schild in het familieblazoen een grafelijke kroon aangemeten. Ouder dan het jaar 1561 is de steen niet, want in dat jaar werd de baronie Wezemaal aangekocht door Gaspard II Schetz, heer van Grobbendonk en Heist-op-den-Berg. De steen werd dus gekapt tussen 1561 en 1637.

Er zijn drie mogelijke opdrachtgevers. Dat was ofwel Gaspard II Schetz, heer van Grobbendonk en Heist-op-den-Berg, baron van Wezemaal van 1561

▲ Wapen van de heer van Wezemaal samen met nog andere wapenschilden in het 'Wapenboek van Beyeren', 1405. (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek)

tot zijn dood in 1580, vanaf 1564 bankier van de Spaanse koning Filips II. Ofwel was het Lancelot I Schetz (1550-1619), eerste baron van Grobbendonk en van 1580 tot 1615 baron van Wezemaal. Ofwel Anthonie Schetz (1564-1640/41), sinds 1615 baron van Wezemaal, baron en vanaf 1637 eerste graaf van Grobbendonk, beroemd als bevelhebber van de verdediging van de belegeringen van

's-Hertogenbosch (1629) en Leuven (1635).

Wezemaal was niet het kernbezit van deze adellijke hoge heren. Dat lag elders, met kastelen in Grobbendonk, Hingene, Hoboken en Durbuy, en een stadspaleis in Brussel. Maar ook al was het kasteel van Wezemaal vanaf de 16de eeuw gereduceerd tot residentie van de plaatselijke rent-

meester, de teruggevonden wapenstein maakt duidelijk welk belang deze vertrouwelingen van de Spaanse vorst bleven hechten aan de status van de middeleeuwse heren van Wezemaal die tevens erfmaarschalk van Brabant waren, een titel die sinds 1561 in handen was van de familie Schetz van Grobbendonk. ■

▲ Anthonie Schetz, gravure, 1628.

◀ Wapen met gravenkroon van Anthonie Schetz, graaf van Grobbendonk. Dit wapen werd in of kort na 1651 gegraveerd in een koperen baluster in de koorafsluiting in de kerk van Wezemaal uit 1626. In de linkerhelft van het blazoën herkennen we het gevierendeeld wapen met de opvliegende raaf en de lelies van Wezemaal, nu correct met afgesneden voet. In de rechterhelft, het wapen van Anthonies echtgenote Maria van Malsen. (KIK/IRPA, cliché X012826)

Keerbergen

KEERBERGEN, OUDER DAN GEDACHT

Tom Lees (Group Van Vooren)

Dat ze archeologische sporen zouden vinden, dat konden de archeologen al vermoeden na het vooronderzoek. Maar dat de opgraving op het Gemeenteplein in Keerbergen de geschiedenis van het dorp zou herschrijven, overtrof de stoutste verwachtingen. De opgraving vond plaats tussen mei en augustus 2023 in het kader van de heraanleg van het plein tot groene oase.

Het Gemeenteplein was tot voor de heraanleg een parkeerplein, met in het noorden ervan een kerktoeren zonder kerkgebouw. Dat was al zo sinds de kerk in de jaren 1970 werd gesloopt en de gerenoveerde kerktoeren eenzaam achterbleef in een hoekje van het plein. Doordat de kerk pas relatief recent gesloopt werd, was ze goed gedocumenteerd. De archeologen van Group Van Vooren hadden dan ook een goed beeld van de 20ste-eeuwse situatie. Zo zou er net ten zuiden van de kerk tot in de jaren 1950 een kerkhof zijn geweest. Maar hoe oud het was, was

niet geweten. De kerk was volgens historische bronnen gebouwd in de 18de eeuw, maar misschien waren er wel oudere bouwfases en dus oudere begravingen?

EEN KERKHOF EN EEN KERK OF TWEE, DRIE...

De meeste begravingen troffen de onderzoekers zoals verwacht aan ten zuiden van de kerk, ter hoogte van het voormalige kerkhof dus. Ook ter hoogte van kerkschip werden graven gevonden. Uit overblijfselen van paternosters en plastic knoopjes bleek al snel dat het kerkhof in de 20ste

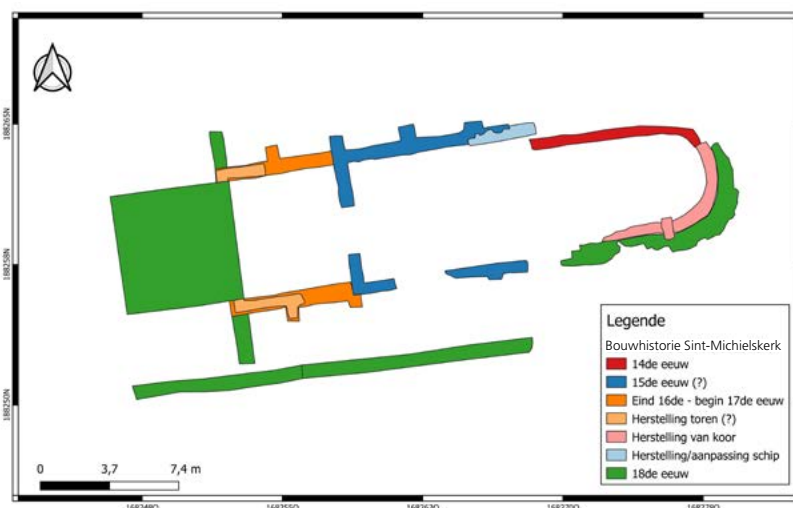
eeuw maar beperkt werd geruimd. Naast begravingen werden ook de funderingen van de voormalige kerk waargenomen.

Toen de archeologen de precieze locatie en aard van de funderingen vergeleken met foto's van de oude kerk, werd al snel duidelijk dat de vondsten een oudere kerk betroffen. De analyse van de resterende muurfunderingen toonde zelfs drie oudere bouwfases aan. De kerk bestond aanvankelijk uit een koorvormige kapel in natuursteen, die in een tweede bouwphase werd uitgebreid met een rechthoekig natuurstenen schip in westelijke richting. De zwaarder gefundeerde muren ten westen van het schip wijzen op een derde uitbreiding van de kerk en de toevoeging van een toren.

Het gevonden aardewerk tussen en onder de funderingen plaatste de eerste bouwphase in de 14de eeuw, de tweede in de 15de eeuw en de derde in de 16de -17de eeuw. Deze oudere kerk is na meerdere herstellingsfases afgebroken en vervangen door de classicistische kerk zoals we deze kennen van foto's uit de 20ste eeuw.

PRIESTERGRAVEN

Omdat de oudste bouwfases van de kerk uit de middeleeuwen dateren, verwachtten de onderzoekers dat ook een deel van de in totaal 221 aangetroffen graven middeleeuws zouden zijn. Ze keken met argusogen naar de oudste graven ter hoogte van het schip van het kerk. Er is nog geen duidelijkheid; ze wachten nog

▲ Bouwhistorie Sint-Michielskerk © Group Van Vooren

▲ Keerbergen rond 1950

op de resultaten van de koolstofdateringen.

De recentere graven buiten beschouwing gelaten, zijn er slechts vijf graven waarvan een precieze datering gekend is. Het betreft vijf graven binnen het koor met een andere begravingsoriëntatie dan de overige graven, namelijk met het hoofd naar het oosten in de plaats van naar het westen. De grote hoeveelheid textiel en grafgiften wijst op priestergraven.

De afwijkende begravingsoriëntatie is niet abnormaal: priesters moesten de parochianen als goede herders de parochianen begeleiden naar de hemel en hen dus kunnen aankijken tijdens de wederopstanding. Volgens de archieven van het bisdom van Mechelen werden er in het begin van

de 18de eeuw inderdaad vijf priesters begraven. Hun geboorte- en sterfdatum zijn gekend. Maar welk graf is van welke priester? Dat konden de archeologen niet uitklaren.

KEERBERGENAREN UIT DE MIDDELEEUWEN?

Op het laatste en diepste opgravingsniveau werden naast begravingen ook andere archeologische sporen gevonden die wijzen op een middeleeuwse nederzetting. Zo vonden de onderzoekers drie waterputten, kuilen en enkele clusters van paalkuilen die de aanwezigheid van meerdere structuren doen vermoeden. Het aardewerk dat in de paalkuilen werd gevonden en de oversnijdingen met de aanwezige funderingen, dateren de structuren

gelijktijdig met de oudste bouw-fase van de kerk, namelijk de 14de eeuw. Het lijkt daardoor aannemelijk dat het centrum van Keerbergen teruggaat tot een middeleeuwse natuurstenen kapel met daarrond een nederzetting, bestaande uit enkele woonhuizen en bijhorende waterputten.

Het tot dusver gekende resultaat van de opgraving overtreft de verwachtingen en herschrijft de geschiedenis van Keerbergen met meer dan 300 jaar. De verwerking van de opgravingsresultaten, de vondsten en de skeletten is nog lopende. ■

Foto's © Group Van Vooren

Leuven

EEN BLIK OP DE STADSPOORTEN VAN LEUVEN

Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven)

Opgravingen naar de Borchtpoort en de Wijngaardpoort - twee middeleeuwse stadspoorten van Leuven - geven een fraai beeld van hoe de stad én haar omwalling er destijds uitzagen. En er kwam meer aan de oppervlakte dan stadsarcheologe Lisa Van Ransbeeck had durven vermoeden.

De eerste stenen stadsomwalling van Leuven dateert van eind 12de, begin 13de eeuw. Vanaf 1357 bouwden de Leuvenaars een tweede omwalling op het huidige tracé van de Leuvense Ring. De belangrijkste straten kregen een stadspoort, maar in de 18de en 19de eeuw werden deze poorten afgebroken omdat ze het verkeer belemmerden. Ze waren te smal en waren niet opgewassen tegen buskruit en kanonnen. Maar de poorten werden niet volledig afgebroken want archeologen vonden bij opgravingen nog grote delen onder de grond verborgen. Oude kaarten, prenten en geschreven bronnen vertellen waar de poorten stonden en hoe ze eruitzagen. Het poortgebouw bestond uit twee poorthelften met daartussen een doorgang, en boven de poort een verbinding tussen de twee helften. De houten poort werd 's avonds gesloten.

TWEE POORTEN

In 2019 vond stadsarcheologe Lisa Van Ransbeeck restanten van de

▲ *Prent van de Borchtpoort uit het begin van de 17de eeuw. © KBR*

Borchtpoort in de Mechelsestraat. Een stadspoort van de eerste omwalling die leidde naar de burcht of 'borcht' op de Keizersberg. In 2022 legde haar team de Wijngaardpoort bloot aan wat nu Brusselsepoort heet. Deze poort maakte deel uit van de tweede omwalling. Dit stukje van de Brusselsestraat heette toen nog Wijngaardstraat.

▲ *Speklagen van de toren van de Borchtpoort, overbouwd door een jongere bakstenen muur. © stad Leuven*

RONDE TORENS EN SPEKLAGEN

De Borchtpoort had een doorgang van ongeveer drie meter. De archeologe vond niet alleen funderingen, maar ook opgaand muurwerk. De straat lag toen dus een stuk lager dan vandaag. De vondst geeft een unieke blik op hoe de Leuenaar de poort zag. Van buiten de stad zag je twee ronde torens met speklagen van witte kalkzandsteen en roestbruine ijzerzandsteen. Aan de zijde van de binnenstad, waren de muren afgewerkt met grote blokken ijzerzandsteen zonder speklagen. De poort was tien meter lang.

SCHIETGATEN IN DE WIJNGAARDPOORT

Ook van de Wijngaardpoort was er nog opgaand muurwerk zichtbaar, en wel maar liefst 2,5 meter diep.

▲ Zicht op beide poorthelften van de Wijngaardpoort van de tweede omwalling. © stad Leuven

▲ Foto van de noordelijke poorthelft van de Wijngaardpoort. Speklagen en schietgat aan de buitenzijde, zonder speklagen binnen in de poort (achter bakstenen muur). © stad Leuven

▲ Detail van de plaats van het valhek, nu opgevuld met enkele bakstenen en grond en een muur om de poort te versmallen. © stad Leuven

Het poortgebouw was met zijn veertien meter een stuk langer dan de Borchtpoort. De poort had eveneens ronde torens in kalkzandsteen met dikke speklagen van ijzerzandsteen. Er waren zelfs nog schietgaten te zien.

Achter de torens was plaats voor een valhek met daarachter een houten poort. Achter de poort was de afwerking minder belangrijk: geen speklagen meer, enkel kalkzandstenen in het parement, waaronder oudere hergebruikte stenen. De doorgang was drie meter breed, net genoeg voor één kar. Dat maakte de verdediging én het innen van tol gemakkelijker. De doorgang werd in een latere

fase zelfs nog versmald met een bakstenen muur.

BOUWEN, VERBOUWEN, HERBOUWEN, AFBREKEN

De manier van bouwen was voor beide poorten gelijkaardig: dikke muren met een mooie buitenafwerking uit natuursteen en een simpelere afwerking erachter. Ze bleven meer dan vier eeuwen lang in gebruik en werden doorheen de tijd hersteld en aangepast. Hoe en wanneer dat gebeurde, is niet altijd even duidelijk. Aan de ronding van de toren van de Borchtpoort zien we dat ze in een oudere fase een kleinere diameter had. Enkele meters voor de Wijn-

gaardpoort onderzocht de stadsarcheologe resten van een massief uit ijzerzandsteenbrokken en mortel. Mogelijk was dit een bastion om kanonschoten op te vangen.

De omwalling en stadspoorten bepaalden eeuwenlang mee het uitzicht van de stad en ze hadden invloed op het dagelijkse leven van de mensen. Daarom wil de stad dit erfgoed zo goed mogelijk beschermen. De rioleringsplannen werden aangepast zodat de poorthelften veilig in de bodem bewaard blijven. Zo kan er in de komende eeuwen nog meer onderzoek gebeuren naar deze poorten. ■

ARCHEOLOGIE DAGEN

DE ARCHEOLOGIEDAGEN 2023
IN VLAAMS-BRABANT?
DAT WAREN:

36
activiteiten

3.005
bezoekers
fysieke activiteit

27
organisatoren

Wat viel er te beleven?

- ✓ schaken
- ✓ katapult schieten
- ✓ wandelen
- ✓ een opgraving bezoeken
- ✓ een rondleiding of een lezing volgen
- ✓ in een kijkkast piepen
- ✓ viltten
- ✓ fietsen
- ✓ knutselen
- ✓ speuren
- ✓ kalligrafie
- ✓ zwaardvechten
- ✓ puzzelen
- ✓ en veel meer ...

Activiteiten in:

- Asse
- Dilbeek
- Geetbets
- Grimbergen
- Heverlee
- Hoeilaart
- Keerbergen
- Leuven
- Londerzeel
- Machelen
- Merchtem
- Oud-Heverlee
- Overijse
- Tienen
- Wezemaal
- Zemst
- Zoutleeuw

Kom je ook mee het ondergrondse verleden ontdekken in 2024?

ARCHEOLOGIE DAGEN

24, 25 & 26 mei 2024
www.archeologiedagen.be

TIP!

Duik het verleden in wanneer jij wilt. Ontdek het permanente aanbod op www.archeologiedagen.be/ 365dagenarcheologie

ROMEINSE NEDERZETTING AAN DE WESPELAARSEBAAN

Brent Belis (Vlaams Erfgoed Centrum)

Een opgraving op een klein terrein aan de Wespelaarsebaan in Boortmeerbeek legde de plattegrond van een gebouw bloot. Door een gebrek aan vondstmateriaal als aardewerk, bleven de archeologen met veel vragen zitten. Het plangebied was bovendien niet groot genoeg om te onderzoeken of het om een grotere nederzetting of een enkel woonerf ging. Tot een team begin 2023 aan de slag kon op het naastgelegen terrein.

Tijdens het archeologisch onderzoek trof het Vlaams Erfgoed Centrum in totaal drie huisplattegronden aan uit de Romeinse periode, met dezelfde oriëntatie als het eerder gevonden huis. Ze kunnen dus vrijwel zeker gedateerd worden in dezelfde periode. Het lijkt dus eerder om een kleine nederzetting te gaan dan om een enkel woonerf. De gebouwen waren niet allemaal even oud. Eén van de Romeinse plattegronden werd namelijk oversneden door een andere plattegrond.

CENTRALE PALENRIJ

Het enige dat van de huizen resteert, zijn diepe paalkuilen die het gewicht van het dak droegen. Bij de oudste woning werd het gewicht van het dak gedragen door een enkele rij palen midden in het huis, langs de lange zijde. De rij splitste het huis als het

ware in twee. De eerste opgraving vertoonde dezelfde plattegrond.

Uit de sporen bleek dat een nieuwe woning op vrijwel exact dezelfde plaats werd gebouwd als een oudere, met een nieuw ontwerp dat het gewicht van het dak op een andere manier verdeelde. Eén van de zware, centrale staanders werd vervangen door twee zware palen in de wanden. Zo ontstond er meer open ruimte in de woning.

Ook de derde woning uit de Romeinse periode was van hetzelfde type, met een paar zware palen in de wanden. Binnen deze plattegrond vonden de archeologen een kuil met fragmenten van verbrande huttenleem, en daaronder twee kleine intacte potjes. Het spoor is moeilijk te interpreteren, verder natuurweten-

schappelijk onderzoek zal hopelijk extra aanwijzingen geven over de functie van de kuil. Mogelijk gaat het om een bouw- of verlatingsoffer.

LANGE TIJD ONBEWOOND

Na de Romeinse periode lijkt de site een lange tijd niet bewoond te zijn geweest. Er werden geen sporen of vondsten uit de middeleeuwen aangetroffen. Uit historisch kaartmateriaal valt af te leiden dat er pas in de 19de eeuw opnieuw gebouwd werd op de site. Het gaat om een enkele woning waarvan tijdens het onderzoek nog verschillende vloeren en funderingen uit baksteen zijn aangetroffen. Ook een waterput dateert uit deze periode.

NOG MEER WONINGEN?

Mogelijk bevindt er zich nog een extra Romeinse plattegrond tussen de recentere sporen, maar in de 19de eeuw werden er veel kuilen gegraven die de oudere sporen moeilijk te interpreteren maken. Jammer genoeg moesten de archeologen dus opnieuw vaststellen dat niet de gehele Romeinse nederzetting is aangetroffen. Zo vonden ze geen waterputten of bijgebouwen die je nochtans zou verwachten bij dergelijke nederzetting. Misschien krijgt een volgend team archeologen de kans het verhaal van de site helemaal te vertellen. ■

Aarschot

LOOPGRAVEN VAN WOI IN OURODENBERG

Johan Noppen

Dinsdag 18 augustus 1914.

Het 9de Linierement onder leiding van kapitein Gilson maakt zich klaar om het Duitse leger dat vanuit Herselt oprukt, tegen te houden. De soldaten verschansen zich aan de spoorlijnen Aarschot-Antwerpen en Aarschot-Hasselt. Zo'n zeshonderd meter daarvoor werpen ze wegversperringen op en graven ze loopgraven langs beide zijden van de Herseltsesteenweg.

Met deze geschiedenis als leidraad ging Johan Noppen op zoek naar de overblijfselen van de loopgraven. Hij vond ze achter de begraafplaats van Ourodenberg, bij Aarschot, in de tuin van dokter Patrick Verstrepen. Ze werden gevuld met aarde maar je kon de aftekeningen in het landschap nog herkennen. Johan vond ook de plek waar een vuurwapen stond opgesteld.

De loopgraaf werd op 18 augustus 1914 met veel soldatenschopjes uitgegraven en deed amper enkele uren dienst in de Grote Oorlog. Door de overmacht van het Duitse leger moesten de soldaten zich waarschijnlijk snel terugtrekken achter de spoorlijnen, tot ook deze linie niet meer houdbaar was. Hierover vind je meer informatie in musea en boeken.

KOGELS EN MEER

Een zoektocht met metaaldetectoren bracht allerlei kogels aan de oppervlakte. Een gedeeltelijke opgraving leverde nog veel meer vondsten op: glazen flessen, stukken van soldaten-

kacheltjes, kogels, een antitankkogel en zo meer. De vondsten dateerden van na WOI. Nieuw onderzoek leerde dat diezelfde plaats in 1939 dienst deed als hoofdkwartier van het Belgische leger.

De legerleiding landde op 2 oktober 1939 in Aarschot, onder het bevel van luitenant-generaal Michem. Begin 1940 bouwden soldaten van de 22^e Transmissietroepen (TTR)-2^e Belgisch legerkorps vier gecamoufleerde schuilplaatsen ten noorden van de begraafplaats van Ourodenberg. De schuilplaatsen werden afgedekt met plaatijzer en beveiligd met prikkeldraadversperringen. Een telefooncentrale werd verbonden met het burgernet. Op 14 mei van dat jaar was alles alweer verlaten.

OORLOGSWANDELINGEN

Op de site in Ourodenberg werd in beide wereldoorlogen geschiedenis geschreven waar we maar weinig van weten of van terugvinden. Van hieruit kan je een mooie wandeling maken

naar de begraafplaats waar de gesneuvelde soldaten van 1914 en de martelaren van de burgerbevolking rusten. Stap van hier naar de Witte Molen, waar ook soldaten in hinderlaag lagen, tot aan de spoorlijn waar het 9de-Liniemonument staat. ■

▲ Bodemvondsten hoofdkwartier Belgische leger 1939 Ourodenberg. Gevonden op het terrein achter het kerkhof Ourodenberg (Aarschot).

Sluit aan bij een rondleiding en luister naar de oorlogsverhalen.

RONDLEIDINGEN:

- > vrijdag 26 april | 19 uur
- > zaterdag 27 april | 10 & 14 uur
- > vrijdag 24 mei | 19 uur
(Archeologiedagen)
- > zondag 26 mei | 15 uur
(Archeologiedagen)

De rondleidingen zijn gratis, maar reservatie is gewenst via CC 't Gasthuis via www.hetgasthuis.be/voorstelling/3919/event

Afspraak op de parking achter de begraafplaats Ourodenberg (Gijmelstraat, Aarschot)

HET VINNE, ZOUTLEEUW: EEN TURFPLAS?

Bart Minnen, Gert Verstraeten, Renske Hoevers, Marleen van Zon

Is het Vinnemeer ontstaan uit turfwinning? Of is het een natuurlijk meer, vol vis? Het onderzoeksproject 'Floodplainscapes' van de KU Leuven levert verrassend nieuwe inzichten op over de vorming en economische betekenis van Het Vinne in Zoutleeuw. In het kader van dat project gebeurt er sinds 2019 intensief interdisciplinair archeologisch, historisch en geografisch onderzoek in de valleigebieden van de Gete, de Demer en de Dijle.

1277, Engeland, een groot koninklijk toernooi. De bravoure van de Brabantse hertog Jan I wekt ieders bewondering. De Engelse koning Edward I besluit de banden met deze sterke vorst in de Nederlandse gewesten aan te halen. De alliantie wordt bezegeld met de verloving van hun kinderen, Jan van Brabant en Margareta van York, elk drie jaar jong. Het huwelijk zelf volgt in 1290. Een jaar na de verloving, in 1278, legt Jan I de bruidsgift van zijn zoontje vast. Niet onbelangrijk: dat gebeurt in een Franstalige oorkonde. De gift bevat onder meer 130 ponden uit "de vijver die men *la Tourbere* van Leeuw noemt" ('de [= uit de] *vivers que lem apele la Tourbere de Liewes*'). Op 4 december 1278 herhaalt en bezegelt Edward I in Windsor de hertogelijke toezegging, eveneens in het Frans.

Op basis van deze oorkonde opperde de gerenommeerde historicus Alphonse Wauters in 1887 voorzichtig dat het Vinne "zou zijn gevormd door zeer oude turfwinning". Latere historici lieten Wauters' behoedzaamheid varen en namen zijn uitspraak over als een vaststaand feit. Recenter werd zelfs gesteld dat deze eeuwenlange turfafgraving het werk is geweest van de Parkabdij te Heverlee, vanuit haar grote pachthoeve Ten Rode, ten noorden van het Vinne, aan de rand van de Graasbeekvallei.

STAGNUM

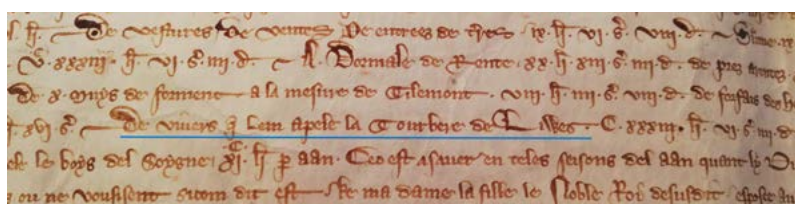
Het Oudfranse woord *tourbere* (*tourbière*) betekent inderdaad 'veengrond, turfgrond'. Maar een kritische kijk op de bronnen levert een heel ander beeld op. In het oudste document waarin het Vinne opduikt, een beschrijving van de inkomsten van de Sint-Sulpitiuskerk van Zoutleeuw

uit 1235, wordt het meer (zonder naamsvermelding) 'ten noorden van Leeuw' aangeduid als *stagnum*. Dat is een stilstaand water of vijver. En zonder dat er sprake is van turf als inkomstenbron. Concreet ging het om een deel van de westelijke, Brabantse helft van het Vinne. De grens tussen het hertogdom Brabant en het graafschap Loon, dat in 1366 werd opgeslorpt door het prinsbisdom Luik, liep dwars door het meer.

De Sint-Sulpitiuskerk ging in 1236 deel uitmaken van het toen gestichte klooster van de Dalscholieren. Ergens na 1290 heeft de hertog zijn deel of rechten in het Vinne afgestaan aan de Dalscholieren: in de rekeningen van de hertogelijke domeinen (bewaard vanaf 1370) komt het Vinne niet voor.

SNOEK, KARPERS EN PALING

De rijkdom van het Vinne berustte niet op turf, maar op vis. In de oorkonde van 1278 is *la Tourbère* geen zelfstandig naamwoord, maar de naam van een vijver ('*vivers*'). Het Oudfranse *vivier* slaat op een visgrond, een viskweekvijver. Het Vinne was vermaard om zijn rijke en smakvolle visbestand: karpers, paling, witvis, en vooral snoek. En dus verpachtten de Dalscholieren de visvangst in het '*Fyn oft water*' per opbod, voor periodes van zes jaar. Alle snoeken tussen vijf en zeven palmen lang (zo'n 50-70 cm), gevangen tussen Lichtmis (2 februari) en Pasen, moest de vispachter aan de Dalscholieren leveren, zo luidt een contract uit 1513. De rest mocht hij voor eigen profijt verkopen. Een lucratieve business, want de vraag naar vis was

▲ 'De vivers q[ue] lem apele la Tourbere de Liewes': detail uit de oorkonde van koning Edward I van Engeland, Windsor, 4 december 1278. (Brussel, Algemeen Rijksarchief)

▲ *Het Vinne (Lac de Venne) op de Villaretkaart (1747-1748), met dwars er doorheen, de grens tussen het hertogdom Brabant en het prinsbisdom Luik. Bovenaan, het Hof Te Rode. Aan de rechteroever, het gehucht het Venne, onder Duras. (Saint-Mandé, Institut géographique national de France; via KULeuven-Limo)*

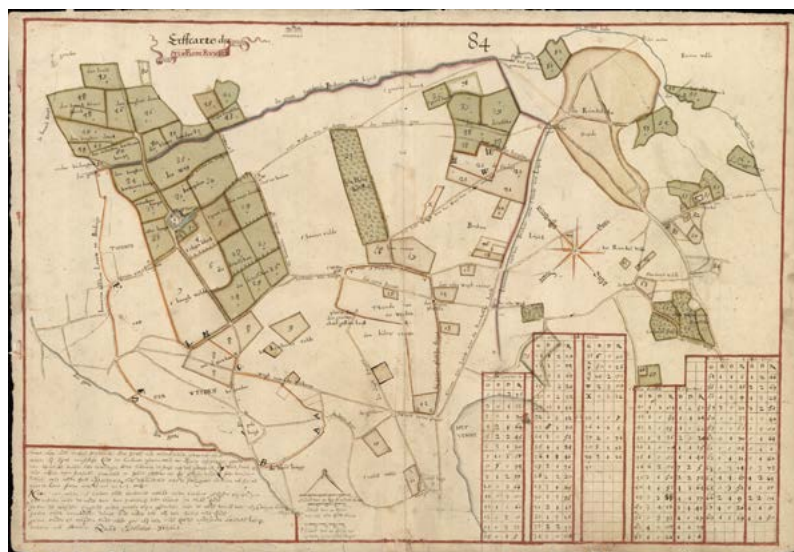
in het christelijke Europa erg groot. Die visrijkdom van het Vinne wordt minstens vanaf 1428 heel sprekend weerspiegeld in de grote vis op het zegel van de schepenbank van Het Vinne, een gehucht aan de Luikse kant van het meer.

Vis dus. Van turfwinning, geen spoor. Een ruim bronnenonderzoek over het middeleeuwse Zoutleeuw en omgeving leverde geen enkele aanwijzing over turf op. Veelzeggend is dat het stadhuis werd verwarmd met bussels hout of met Luikse steenkool, een enkele keer met houtskool, zo blijkt uit de stadsrekeningen vanaf 1361. Ook in de oudste bronnen over het

▲ *Het 15de-eeuwse zegel van de schepenbank van Het Vinne, op de Luikse oever van het meer (exemplaar aan een oorkonde uit 1470). (Leuven, Rijksarchief)*

Hof Ten Rode (12de-13de eeuw) is er geen enkel spoor van turfwinning te vinden. Een sleuteldocument is een rekeningenboekje van de Parkabdij over de jaren 1293-1297, met daarin de inkomsten en uitgaven van al haar pachthoven. Moest turfwinning een belangrijke activiteit van Ten Rode zijn geweest, dan stond dat wel in die rekeningen. Maar integendeel: soms werd er voor de hoeve turf *gekocht*.

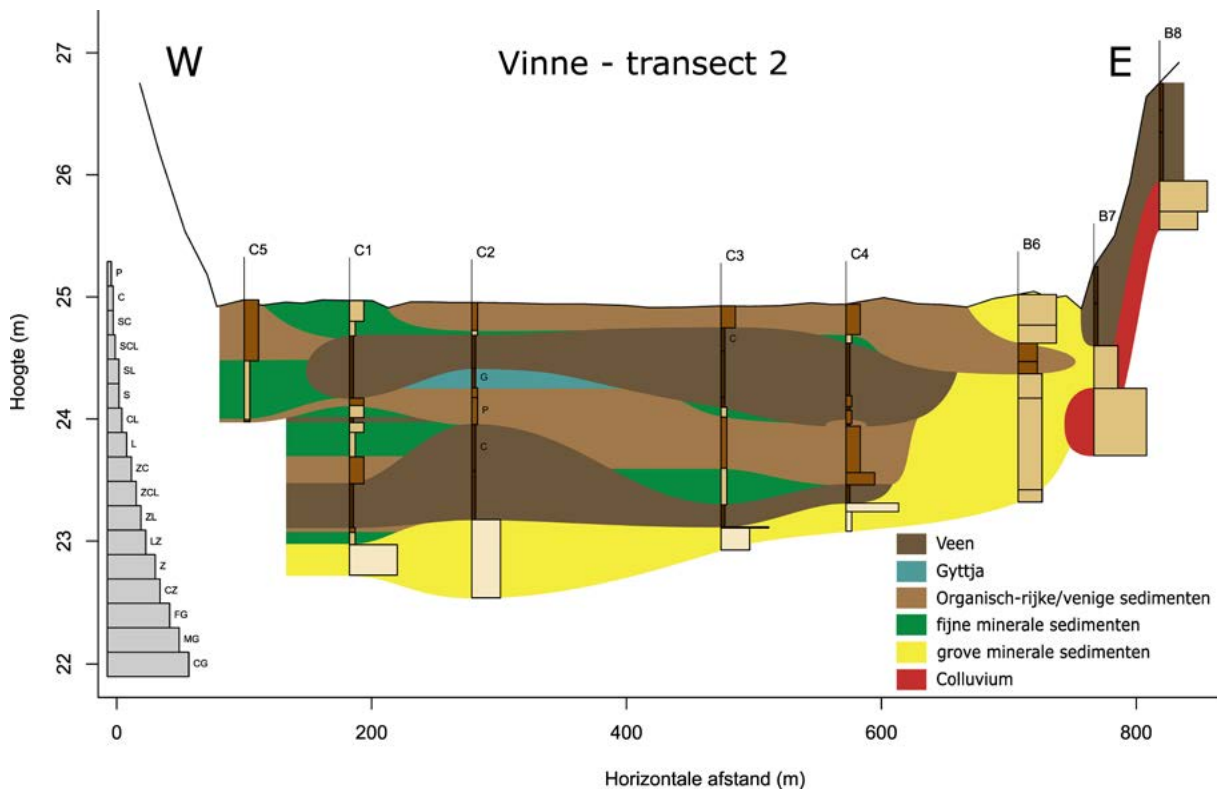
▲ *Het Hof Te Rode en zijn landerijen (1654) op een kaart van de abdij van Park. Onderaan, deels achter de uiterst linkse tabel, een stukje van het Vinne. (Brussel, Algemeen Rijksarchief. Met dank aan Marc Carnier)*

Eén enkele keer (periode september 1293-maart 1294) is er sprake van een betaling aan de hertog 'voor het turfrecht' ('*pro iure turbonum*', 9 schellingen). Wellicht betrof het een stuk grond in het Brabantse, zuidelijke deel van de Graasbeekvallei. De Parkabdij betaalde immers in datzelfde jaar 1293 een bijdrage in de 'gemeenschappelijke cijns te Zoutleeuw' voor al haar gronden bij Ten Rode. Het betrof 'beemden, akkers en bos', geen moerland.

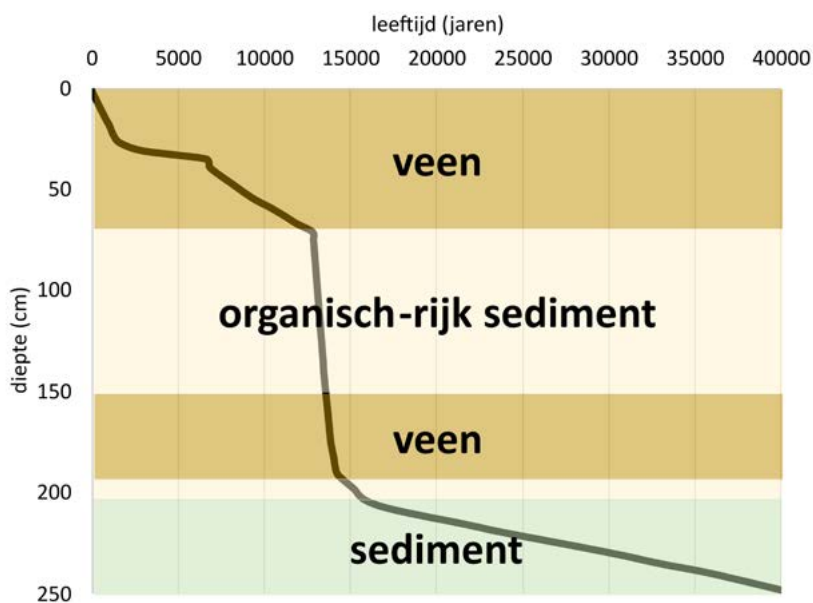
BOREN NAAR DE VEENLAAG

In het kader van het onderzoeksproject 'Floodplainscapes' voerde de KU Leuven samen met archeoWorks een aantal handboringen uit tijdens de drooglegging van Het Vinne in het voorjaar van 2020. Dat was een unieke gelegenheid om een geomorfologische reconstructie van het meer te maken. In verschillende boringen werd nog duidelijk veen aangetroffen, soms zelfs met een totale dikte van 1,50 tot 2 meter.

De datering van de afzettingen in het centrum van het meer toont hoe de veengroei ontstond bij het opwarmen van het klimaat na de jongste ijstijd en dan quasi continu doorloopt. Een mogelijk hiaat in veengroei tussen 6500 en 2000 jaar geleden is te zien aan het vlakkere verloop van de

▲ Boortransect in het centrale deel van Het Vinne, met aanduiding van veen en organische afzettingen tot een dikte van 1,50 tot 2 meter.

▲ Opbouw van de sedimentstratigrafie in het centrale deel van Het Vinne doorheen de tijd. De zwarte curve geeft de ouderdom weer van het sediment op de overeenkomstige diepte, terwijl de aard van de afzetting in kleur is weergegeven. Deze boorkern bevindt zich tussen C2 en C3 op de afbeelding hierboven.

curve op 30 cm diepte. Het is onduidelijk of de veengroei hier door natuurlijke omstandigheden is gestopt, of door drainage, dan wel dat er hier sprake is van een zeer oude veenextractie. Aangezien boven dit plateau de veengroei tijdens de laatste 2000 jaar doorloopt, is er geen indicatie van grootschalige veenextractie vanaf

de middeleeuwen. Zowel historisch als pollenonderzoek tonen aan dat er in de middeleeuwen in dit gebied nog voldoende bos en dus ook hout voorradig was om in brandstofnoden te voorzien, wat de noodzaak voor veenextractie in deze vroege periode heel weinig waarschijnlijk maakt.

Ook elders in het Getegebied werd in de middeleeuwen nauwelijks turf gestoken. De Tiense naamkundige Paul Kempeneers vond in heel het gebied welgeteld slechts drie laatmiddeleeuwse turftoponiemen: in Melkwezer, Hakendover en Dormaal.

Wat moeten we dan met de naam *la Tourbere* in de huwelijksgift van hertog Jan? De verklaring ligt in het taalgebruik aan het Engelse hof. Daar werd in die tijd nog Frans gesproken. Hertog Jan, die over een meertalige kanselarij beschikte, koos dus voor de Franse taal in zijn correspondentie met Edward I. Het Middelnederlandse woord *venne* (*ven*, *vinne*) kon zowel slaan op een natuurlijke waterplas als op veenland of 'moer' (turfground). De scribent die de bruidsgift in een Franstalige oorkonde moest gieten, las de naam Vinne als het woord 'ven' in de tweede betekenis. En zo werd de naam van het Zoutleeuwse meer omgezet in: *la Tourbière*. Zou prinses Margareta verrast zijn geweest als ze in 1290 merkte dat de 130 ponden niet afkomstig waren van de verkoop van turf maar van vette vis? Het zal haar een zorg zijn geweest. ■

DE ARCHEOTOOG BRENGT LICHT IN DE DONKERE MIDDELEEUWEN

Kris Vandevorst (agentschap Onroerend Erfgoed)

Het tweede seizoen van de podcast De ArcheoToog voert je mee naar de in mist gehulde, donkere middeleeuwen. Een diepgravend initiatief van het agentschap Onroerend Erfgoed.

Aan hun toog ontvangen Erwin Meylemans en Hilde Verboven beurtelings Sofie Vanhoutte en Vince Van Thienen, Alain Vanderhoeven en Steven Vandewal, Rica Annaert en Ewoud Deschepper, Frans Theuws en Pieterjan Deckers, en tot slot enkele archeologen recht vanop het terrein. Het zijn stuk voor stuk kenners van de middeleeuwen, met een indrukwekkende onderzoeks- en publicatielijst.

RITUELEN VAN DE MIDDELEEUWERS

De gasten vertellen honderduit over het einde van het Romeinse rijk in Oudenburg, het begin van het christendom in Tongeren, de gewoontes en rituelen van de vroege middeleeuwen en wat er in hun geldbuidel zat. Regelmatig houden ze hun kennis over dit verleden tegen het licht van onze hedendaagse maatschappij. Tussendoor diept conservator Leentje Linders mooie vondsten op uit haar archeologisch depot.

The dark ages haalden hun naam bij het gebrek aan geschreven historische bronnen over deze periode. Donker, omdat er weinig over geweten is. Of geweten was, moeten we zeggen. Want opgravingen en onderzoek van vondsten vullen het gebrek aan geschreven historische bronnen aan en dichten de gaten in onze kennis. En zo kom je tot wonderbaarlijke vaststellingen over de vroege middeleeuwen.

BARBAREN EN BISSCHOPPEN

Aan De ArcheoToog verneem je de waarheid over die 'plotse inval van de barbaren' die het Romeinse Rijk zozegde de doodsteek gaf. Je hoort verhalen over de oudste kerken en de eerste bisschoppen. Over verre internationale handel en het leven in een vroegmiddeleeuws boerendorp.

Je kijkt samen met een archeologisch conservator van dichtbij naar eeuwenoude Vlaamse topstukken. Je leert er dat niet alles ging zoals het ons op de schoolbanken is verteld. En je onthoudt dat de mensen in de donkere middeleeuwen rijker en verfijnder waren dan we doorgaans aannemen.

LUISTEREN MAAR!

Je kan alle afleveringen van De ArcheoToog beluisteren op je favoriete podcastplatform, en op de website van het agentschap Onroerend Erfgoed: www.onroerenderfgoed.be/dearcheotoog. Daar vind je de inhoud van elke aflevering met foto's, bio's, bibliografieën en tips voor uitstapjes.

Tot slot, goed nieuws voor wie er niet genoeg van kan krijgen, want momenteel wordt er hard gewerkt aan een derde seizoen van De ArcheoToog. De eerste aflevering kan je beluisteren in de week van de Archeologiedagen 2024. ■

Beluister 'm nu!

De ArcheoToog
een podcast over archeologie in Vlaanderen

seizoen 2 – DARK AGES

Agentschap Onroerend Erfgoed Provincie Vlaanderen www.onroerenderfgoed.be/dearcheotoog

EEN KARABIJN UIT DE KLEINE GETE

Erik Wauters en Marijke Wouters (IOED Zuid-Hageland)

Archeologen vonden ruim een jaar geleden een ijzeren loop in de oever van de Kleine Gete in Wange. Röntgenfoto's leverden duidelijkheid op: de loop is een getuige van een noodlottige gebeurtenis in 1693. Een unieke vondst die - voor zover bekend - nooit eerder in een slagveldcontext werd aangetroffen.

Naar aanleiding van werken aan de Kleine Gete tussen Eliksem en Wange in 2021-2022, deed studie bureau RAAP opgravingen en leidde de IOED Zuid-Hageland een metaaldetectie-onderzoek. Dat leverde diverse vondsten op, waaronder een ijzeren loop van een wapen. Conservatrice Natalie Cleeren legde de loop enkele maanden in een ontzoutingsbad. In de zomer van 2023 werden er röntgenfoto's van gemaakt.

Foto's van de loop vóór conservatie:

- 1 Achterkant van het loopfragment met staartstuk
- 2 Loopmond (met breukvlak)
- 3 Totaalbeeld met loopmond naar rechts.

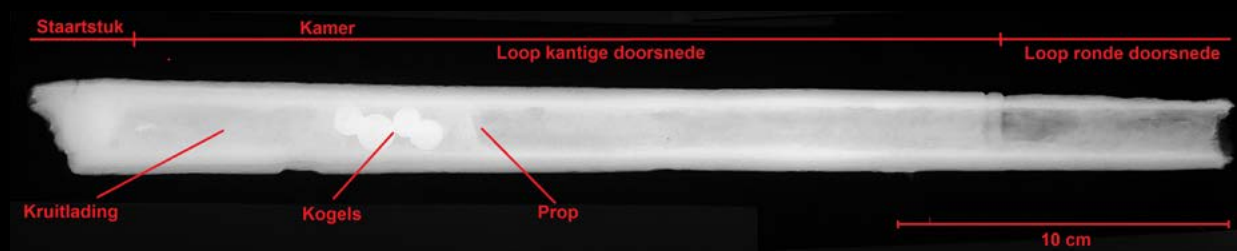
© Marijke Wouters

KARABIJNLOOP UIT DE 17DE EEUW

De röntgenopnames leverden een beter beeld op van de afmetingen en vormkenmerken van de loop. Het gevonden deel is 36,5 cm lang, het achterste deel heeft een kantige

doorsnede, het voorste deel is rond. Ook het staartstuk en één van de pennen waarmee de loop aan de lade was bevestigd, is nog aanwezig. De loop heeft een diameter van on-

geveer 16 mm. Al deze kenmerken wijzen erop dat de loop afkomstig is van een karabijn en dat hij voor ongeveer de helft bewaard bleef. Op grond van zijn stijlkenmerken kan

▲ Röntgenfoto van de gevonden karabijnloop. Foto: Natalie Cleeren, bewerking: Erik Wauters.

▲ Loop van hetzelfde model als de vondst in Wange. Vuursteenkarabijn door Gerrit Lasonder, Utrecht, ca. 1665. Kopenhagen, Krigsmuseet, B.631.

het fragment worden gedateerd in de tweede helft van de 17de eeuw.

VOOR RUITERS EN DRAGONDEERS

Een karabijn heeft een langere loop dan een pistool maar een kortere dan een geweer. Het had een gladde loop en moest langs de loopmond worden geladen (voorlader). De karabijn werd gebruikt door de ruitery en de dragonders, die zowel te voet als te

▲ Ruiters bewapend met een karabijn, hangend aan het zadel. Gravure naar Jan van Huchtenburg (1647-1733). Rijksmuseum Amsterdam.

paard vechten. Dit type wapen was omstreeks 1700 voorzien van een vuursteenslot en werd gebruikt op korte afstand: in een Engelse instructie uit 1675 werd een afstand van 12 voet (4 m) aanbevolen. Dit had te maken met de slechte kwaliteit van het kruit dat destijds werd gebruikt en met de geringe trefkans die eigen was aan voorladers.

DE MEERVOUDIGE LADING

De vondst van een loop in een slagveldcontext is op zich opmerkelijk. Dat die loop ook nog een lading bevat, is uitzonderlijk. Wanneer die lading bestaat uit meerdere kogels, mogen we spreken van een unicum. In de kamer bevinden zich vier loden kogels: drie met een diameter van ca. 12 mm, een vierde meet 14 mm. Deze kogels werden in feite gebruikt voor pistolen. Ze zijn te klein voor een loop van dit kaliber, maar net daardoor werden ze gebruikt als meervoudige lading. Misvuren kwam destijds veel voor, waarna de schutter een tweede lading aanbracht, terwijl de eerste nog in de loop was blijven zitten. In dat geval zou in deze loop echter een opeenvolging van kruittladingen en kogels te zien zijn, wat hier niet het geval is. Het betreft duidelijk

een bewust aangebrachte meervoudige lading, bedoeld om de trefkans te vergroten. Dit hield gevaar in, een grote kruittlading kon er immers toe leiden dat de loop uiteenbarstte.

DE SLAG BIJ NEERWINDEN

Op 29 juli 1693 werd in Neerwinden en omgeving een bloedige slag uitgevochten tussen 50.000 geallieerde en 70.000 Franse soldaten. De slag liep uit op een nederlaag voor het geallieerde leger. Volgens ooggetuigenverslagen stierven bij de aftocht veel soldaten door verdrinking in de Kleine Gete, te wijten aan de paniek en een tekort aan bruggen. Vooral de aftocht van de rechtervleugel, ter hoogte van Wange, verliep rampzalig. Deze troepen bestonden vooral uit ruitery en dragonders. De vondst is dus niet alleen van belang uit wapenhistorisch oogpunt. Na meer dan driehonderd jaar is ze vooral een beklievende getuige van deze noodlottige gebeurtenis. ■

BRON

Erik Wauters (2023) Een unieke vondst uit de Kleine Gete (Wange), in: *Ons Landens Erfdeel* nr. 111.

Wandelen langs het slagveld

Ga op wandel en herbeleef De slag bij Neerwinden. Je hebt de keuze uit drie wandellussen: vanuit geallieerd standpunt (11 km), vanuit de Franse kant belicht (9 km) en een korte route (2 km). Boeiende luisterverhalen en tekeningen nemen jou onderweg mee naar het slagveldlandschap op die beruchte dag in 1693. De luisterverhalen kan je gratis downloaden via www.beluister.be of via de **wandelapp**.

Download de wandelapp

◀ Eén van de reconstructietekeningen van het slagveldlandschap in de app. (tekening door Helena Stevens)

SPOREN UIT HET NEOLITHICUM, DE IJZERTIJD EN DE ROMEINSE PERIODE IN ZAVENTEM

Patrick Reygel

Slechts veertien archeologische sporen gaf een voormalig landbouwgebied in Zaventem prijs. Maar die geven wel een boeiende inkijk in het verleden van de streek, van het middenneolithicum tot de late ijzertijd en de (vroeg-)Romeinse periode.

De opgraving vond plaats op een site tussen de Brusselse Ring, het Woluwedal en de Grote Kloosterstraat in Zaventem, van eind 2020 tot begin 2021. Een veelbelovende oppervlakte van een hectare groot, maar door erosie kwamen er slechts veertien sporen aan het licht. Toch vertellen die sporen heel wat. Eén kuil, vermoedelijk een silo, dateert uit het vroege middenneolithicum. Dat blijkt uit de analyse van het handgevormde aardewerk uit de kuil en een 14C-datering op een fragment houtskool.

MICHELSBERG

De middenneolithische periode wordt in Vlaanderen tussen 4300 en 3850 BC gedateerd en geassocieerd met de Michelsbergcultuur die voor een tweede neolithisering van onze streken gezorgd heeft. De meeste gekende Michelsbergsites zijn gelegen bovenop (leem)plateaus, vaak op landtongen en uitkijkend over de riviervallei. Enkele van deze grotere sites zijn gekend als enclosures of aardwerken, gekenmerkt door

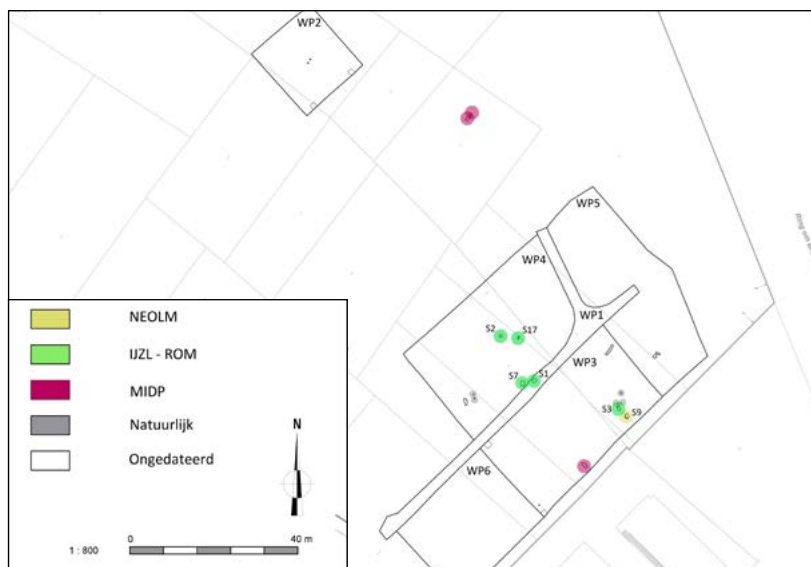
▲ *Het onderzoeksgebied met zicht op het dal van de Woluwe en Sint-Stevens-Woluwe*

grachten, wallen en/of palissaden. Ook de site van Bosvoorde-Vijvers is een dergelijke enclosure. Ze ligt eveneens in de vallei van de Woluwe op amper tien kilometer ten zuidwesten van de site in Zaventem.

De onduidelijke vorm van de middenneolithische kuil en de afwezigheid van andere sporen uit deze periode, maakt een interpretatie moeilijk. De inplanting van de site op de rand van een plateau in de nabijheid van water is echter wel kenmerkend. De locatie sluit bovendien aan bij andere gekende middenneolithische sites in de vallei van de Woluwe.

BRANDRESTENGRAVEN

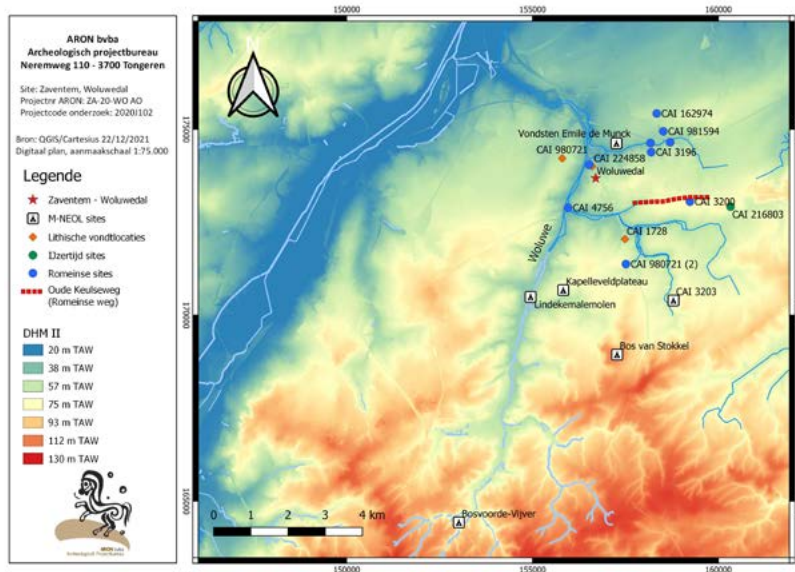
Twee andere sporen kunnen we met zekerheid interpreteren als brandrestengraven. Een 14C-datering van de crematieresten plaatste het ene graf in de late ijzertijd en het andere in de Flavische periode. Fysisch-anthropologisch onderzoek leert dat in beide graven de resten van telkens één individu bevat en dat die

▲ *Het periodenplan met weergave van de sporen uit het vooronderzoek en de opgraving.*

▲ De gecoupeerde middenneolithische kuil

▲ Sites uit het middenneolithicum, de ijzertijd en de Romeinse periode in de omgeving.

minstens tien tot vijftien jaar oud was. De lichaamslengte, ziekteverschijnselen of het geslacht konden niet afgeleid worden. Beide graven werden gedetermineerd als brand-

restengraven type E, waarbij de inhoud bestaat uit resten van onder meer houtskool en gecremeerd bot dat zonder onderscheid in de grafkuil werd gedeponeerd. Het graf uit de

ijzertijd bevatte ook een aardewerken pot. Drie andere kuilen konden we op basis van hun vorm, grootte en houtkoolrijke vulling eveneens als brandrestengraven interpreteren, maar ze bevatten echter geen crematieresten.

In de nabije omgeving was tot nu toe slechts één vindplaats uit de ijzertijd gekend. Romeinse sites zijn talrijker: vlak ten noorden van het onderzoeksgebied werden al verschillende onduidelijke Romeinse sporen aangetroffen. En ongeveer 500 meter ten zuiden van het onderzoeksgebied zou een Romeinse weg van het oosten naar het westen hebben gelopen. Die is nu nog herkenbaar als de Oude Keulseweg.

CONTINUE AANWEZIGHEID

De opgraving met op het eerste gezicht weinig potentieel heeft toch enkele zeer interessante resultaten. Ze bevestigt de aanwezigheid van een middenneolithisch component in het Woluwedal én dateert die in de vroegste fase van de Michelsbergcultuur. Het grafveld wijst erop dat er een continue aanwezigheid was van de late ijzertijd tot in de (vroeg-)Romeinse periode. ■

MEER INFO?

Het volledig eindverslag van de opgraving kan je raadplegen via het archeologieloket: <https://id.erfgoed.net/archeologie/eindverslagen/1686>

▲ Een brandrestengraven met handgevormde aardewerken pot als bijgift

Tienen

EEN GRACHT UIT DE IJZERTIJD EN ROMEINSE SPOREN

Bert Mestdagh

Een proefsleuvenonderzoek naar aanleiding van de bouw van een handelspand aan de Leuvenselaan in Tienen, leverde enkele archeologische sporen op. Een gracht en een depressie werden voorzichtig in de Romeinse periode gedateerd. Er volgde een opgraving over een oppervlakte van 2311m² van 27 juni tot 4 juli 2023.

De gracht en ook de zone errond vormde de kern van het archeologische onderzoek. Want voorafgaand aan de opgraving, stelde zich de vraag of er misschien wel meer sporen te vinden waren op de site. Maar de archeologen vonden op een palenzetting en een ontginningskuil na geen andere sporen.

De gracht zelf had een maxima-

le breedte van 1,80 meter en een diepte van 1,10 meter. Ze heeft een V-vormig profiel met onderaan een smalle vlakke bodem. De vulling bestaat onderaan uit een licht organisch pakket dat in verband kan worden gebracht met de initiële gebruiksfase. Daarboven is een groot deel van de gracht *dichtgestoven*, af te leiden uit de afwisseling van gele en bruine laagjes. De bovenste veer-

▲ Een siernagel (uit een koperlegering) gedateerd in de late ijzertijd

tig centimeter bestaat opnieuw uit een bruin organisch pakket, dat het gevolg is van het geleidelijk opvullen van de gracht. In deze laag is vrij veel vondstmateriaal verzameld.

LATE IJZERTIJD

Ondanks het feit dat de totale omvang ervan niet kon worden achterhaald, kan verondersteld worden dat het gaat om een deel van een grotere *enclos*. Het vondstmateriaal suggereert een datering in de late ijzertijd. Het handgevormde gebruiksaardewerk wijst op bewoning in de directe omgeving. Enkele scherven van zoutcontainers wijzen erop dat de bewoners tot een uitgebreider netwerk toegang hadden. Want voor de levering van zout moest men banden hebben met het kustgebied.

De fragmenten van maalstenen zijn gemaakt van vulkanische gesteenten die op hun beurt een link met het

▲ Dronebeeld van de *enclos* en de zone die deze omsluit. Rechts is de Romeinse ontginningskuil zichtbaar.

▲ Couperegistratie van de enclos.

▲ Fragmenten van een La Tènearmband.

Eifelgebied suggereren. Een fragment van een glazen La Tène-armband is, tot slot, waarschijnlijk een importstuk uit het gebied van de Nederrijn, de regio waar men de dichtste productiecentra van deze objecten vermoedt.

Ook rond de *enclos* bevinden zich late ijzertijdsporen. Het gaat om een greppel die net niet aan de westelijke hoek van de *enclos* aansluit en beduidend minder diep werd uitgegraven. In het zuiden ervan sluit een reeks ontginningskuilen bij deze greppel aan. Het vondstmateriaal - waaronder een bronzen siernagel - plaatst ook deze vondsten in de late ijzertijd. Verspreid over de zone ten westen van de *enclos* bevinden zich nog vijf kuilen. In de vulling ervan werd een kleine hoeveelheid handgevormd aardewerk verzameld.

ROMEINSE ONTGINNINGSKUIL

De Romeinse periode wordt vertegenwoordigd door een grote ontginningskuil. Dit spoor heeft een ovale vorm met een maximale breedte van 9,40 meter. De lengte bedraagt 8,30 meter in het archeologische onderzoeksgebied, maar loopt nog verder in zuidoostelijke richting. De kuil heeft een steil profiel met een maximale diepte van zo'n 3,50 meter onder het huidige maaiveld en 2,70 meter onder het archeologische

▲ Lange coupe op de Romeinse ontginningskuil.

vlak. In de vulling van deze enorme kuil is een relatief kleine hoeveelheid vondstmateriaal gevonden. Het aardewerk hieruit heeft een uitgesproken Romeinse inslag en omvat onder meer enkele op het pottenbakkerswiel vervaardigde scherven. Ook handgevormd aardewerk kwam aan de oppervlakte, net als verschillende tegelfragmenten.

ROLKEIEN

Wat voorts opvalt, zijn de grote hoeveelheden rolkeien. Omdat ze hier plaatselijk niet in de bodem voorkomen, werden ze nauwkeu-

rig geregistreerd. Bovendien blijken verschillende keien sporen van verhitte te vertonen, in de vorm van een rode verkleuring. Er is nog geen verklaring voor de aanwezigheid van deze keien.

WELKE FUNCTIE HAD DE GRACHT?

Het perceel langs de Leuvenselaan werd dus voor het eerst in gebruik genomen tijdens de late ijzertijd. Het aanleggen van een gracht met dergelijke omvang impliceert heel wat grondverzet en organisatie. Moest deze gracht bescherming bieden of had hij een symbolische functie?

Omdat op enkele paalsporen na een uitgebreider sporenareaal ontbreekt, is dit voorlopig een open vraag.

Wat wel duidelijk is, is dat de opvulling van de gracht in minstens twee fasen gebeurde. Mogelijk kan zelfs rekening worden gehouden met een eerdere fase, waarbij de gracht zorgvuldig werd onderhouden en wat dus niet zichtbaar is in de opvulling ervan. De eerste zichtbare opvullingsfase bevat weinig vondstmateriaal. Het *dichtstuiven* van de onderkant van de greppel lijkt er bovendien op te wijzen dat er veel braakliggende en onbegroeide grond was in de directe omgeving van de gracht.

De tweede opvullingsfase bestaat uit een organisch pakket waarin heel wat vondstmateriaal aanwezig is. De vondsten werden geïnterpre-

teerd als bewoningsafval. Het lijkt dus aannemelijk dat pas in een latere gebruiksfase van de gracht een erf in de directe omgeving werd ingericht. Men dumpte er het afval en de gracht werd niet langer onderhouden. Daardoor slibde de gracht geleidelijk dicht en verdween later geheel uit het zicht.

EEN ROMEINSE VILLA

Nadat deze *enclos* nagenoeg uit het landschap was verdwenen, namen de Romeinen het perceel in gebruik. Sporen van hun aanwezigheid beperken zich tot een omvangrijke ontginningskuil. Deze context is waarschijnlijk in verband te brengen met Romeinse vondsten die eind 19de eeuw werden ontdekt bij de exploitatie van een steenbakkerij op een aansluitend perceel ten oosten en noordoosten van de opgraving. Er

werd toen onder meer puin van een steenbouw gevonden. Ondanks het feit dat men hier nooit tot een systematische opgraving kwam, bestaat het vermoeden dat zich hier een Romeinse villa bevond. ■

MEER WETEN?

MESTDAGH B. 2023., Tienen Leuvensesteenlaan (prov. Vlaams-Brabant). Verslag van resultaten opgraving. Nota's Monument Vandekerckhove Ingelmunster (2022A219). Er

ARCHEOLOGISCHE TOEVALSFOUNDSTEN

Nandy Dolman (BAAC), Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven)
en Geert Vynckier (agentschap Onroerend Erfgoed)

Zeven keer kwam er toevallig iets interessants aan de oppervlakte in Vlaams-Brabant, in 2023. Alle vondsten werden netjes gedocumenteerd en opgenomen in de Centrale Archeologisch Inventaris. Twee toevalsvondsten kwamen uit Leuven, en telkens één uit Erps-Kwerps, Zichem, Rotselaar, Vilvoorde en Pellenberg.

FUNDERINGEN VAN EEN WONING OF EEN STADSPOORT?

Een aannemer stootte bij nutswerken ter hoogte van de Minderbroedersstraat 15 in Leuven op een bakstenen fundering. De nutsleidingen dwarsden de muur, zodat die deels werd uitgebroken.

De Minderbroedersstraat is al sinds de 12de eeuw een verbindingsweg tussen het centrum van de stad en de Kapucijnenvoer. De straat dankt haar naam aan het Minderbroedersklooster dat zich hier al in 1231 bevond. Nabij de kruising met de Dijlearm die destijds dienstdeed als stadsgracht, bevond zich de Minderbroederspoort, één van de elf stadspoorten

van de eerste stenen stadsomwalling. Een prent uit de 17de eeuw toont dat er tegen de stadspoort aan de stadzijde verschillende gebouwen stonden. Of deze gebouwen tot het klooster behoorden, is niet duidelijk. Later zal het klooster zich wel tot tegen de omwalling uitstrekken.

De gevonden fundering lag ongeveer 35 cm onder het voetpad en was gemetseld met bakstenen (25x12x6 cm) en een harde grijze kalkmortel. Het onderste deel was opgebouwd met een zachtere gele kalkmortel. De breedte van de fundering kon niet exact worden bepaald maar bedroeg minimum 86 cm. De fundering liep nog verder door onder het voetpad.

Op basis van het metselwerk is de ouderdom van de fundering niet vast te stellen. Het baksteenformaat werd ruwweg gebruikt van in de 16de tot in de 19de eeuw. Concreter kunnen we niet zijn, want er is geen baksteenstudie over Leuven. Het is dus mogelijk dat het een fundering is van

een van de huizen (onder zadeldak) dat te zien is op de prent uit de zeventiende eeuw. Maar heel misschien maakte de fundering deel uit van de stadspoort, want ze ligt op amper 3,5 meter van de loop van de oude stadsmuur. De poort werd in de 14de en 15de eeuw aangepast, dus misschien werden daar toen bakstenen voor gebruikt.

◀ De bakstenen fundering met in profiel het verschil in de gebruikte mortels bovenaan en onderaan.
© stad Leuven, Lisa Van Ransbeeck

BIBLIOGRAFIE:

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2023: Minderbroedersstraat [online], <http://id.erfgoed.net/themas/8245> (geraadpleegd 5 april 2023).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2022: Eerste stadsomwalling [online], <http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/125406> (geraadpleegd 12 september 2022).

COCKX E & HUYBENS G. (ED) . 2003. De Leuvense Prentenatlas. Zeventiende-eeuwse tekeningen uit de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, in Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en Omgeving Vol.XLI, Leuven.

COENEGRACHTS T . 2009. De eerste stenen stadsmuur van Leuven (VL. Br.), in *Archaeologia Mediaevalis* kroniek 32, Gent: 114-120.

FUNDERINGEN AAN DE WATERMOLEN IN ZICHEM

Graafwerken aan de westzijde van de watermolen aan de Pater R. Van De Wouwerstraat 17 in Zichem legden enkele muurfunderingen en een vloertje bloot.

Eén van de muurfunderingen was tegen de westelijke buitenmuur van de molen gemetseld met een witgrijze mortel. Ze bestond uit bakstenen (16x8x4cm) die kops geplaatst waren. Na een hoek van 90° liep de

funderingsmuur uit op een uitbraakspoor. De keermuur aan de zijde van de Demer was gefundeerd met eenzelfde soort baksteen, gemetseld met een geelgrijze mortel. Deze muur was bovenaan afgedekt met grote geribde gobertangestenen. Ook deze keermuur maakte een hoek van 90°. Samen vormden alle funderingsresten een vertrek van ongeveer vier op vier meter.

De deels uitgebroken vloer van dit vertrek was gemetseld in bakstenen met een witgrijze mortel. Alle bakstenen lagen op hun grootste zijde in dezelfde richting.

Op oude kaarten en foto's is dit bijgebouw aan de watermolen nergens terug te vinden. Uit welke periode het dateert, is voorlopig niet te achterhalen. De aangetroffen muurresten worden in situ bewaard.

BIBLIOGRAFIE:

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2023: Watermolen [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/200025> (geraadpleegd 6 november 2023).

◀ *De aangetroffen muurresten en de bakstenen vloer.*

© Agentschap Onroerend Erfgoed, Geert Vynckier

AANGEPUNTE EIKENHOUTEN PALEN IN ROTSELAAR

Bij rielingswerken ter hoogte van de Kapelstraat 75 in Rotselaar stootte de aannemer op een diepte van 3,5 meter op zeven volledige en twee gefragmenteerde houten aangepunte palen. De aannemer groef de palen verder uit en legde ze opzij.

De eikenhouten palen waren tussen de 92 en 270 cm lang en hadden een vierkante doormeter van 20x18x22 cm. Dendrochronologisch onderzoek

van monsters van twee palen leverde geen resultaat op.

Ten noorden en ten westen van de vindplaats bevond zich destijds een motte met daarbij een slotkapel. Volgens historische en cartografische bronnen bestond die motte uit een toren in ijzerzandsteen en dateerde ze uit de periode tussen het vierde kwart van de 12de eeuw tot 1488. De slotkapel stond er al zeker van

voor 1280 en werd samen met de motte afgebroken.

Hebben de gevonden houten palen iets te maken met de motte? Dat kon niet achterhaald worden omdat ze niet meer in situ werden bewaard.

BIBLIOGRAFIE:

MINNEN B. 1991: Een landelijk parochie in de middeleeuwen: Rotselaar van 1044 tot 1559, Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis Publicatie/Centre Belge d'Histoire Rurale Publication 99, Leuven.

CLAES B. 2002: Castrale mottes in Vlaams-Brabant. Inventaris en vergelijking, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, 187-196.

MINNEN B. 2016: Nieuw licht op middeleeuwse nederzettingvormen. De Haachtse gehuchtdriesen, Roost en de burchmotte van Rotselaar op de 'Villaretkaart' (1748). Haachts Oudheid en Geschiedkundig Tijdschrift, 31(1), pp.4-21.

◀ *De aangetroffen aangepunte houten palen.* © Agentschap Onroerend Erfgoed, Geert Vynckier

ONDER DE SINT-AMANDUSKERK VAN ERPS

De vernieuwing van de verwarming van de Sint-Amanduskerk van Erps, bij Kortenberg, was de aanleiding voor een archeologisch onderzoek. Negen kijkputjes - zes binnen en drie buiten de kerk - gaven een blik op de ondergrond. De profielen van de putjes vertoonden archeologische sporen van de huidige kerk en de oudere voorgangers.

De kijkputjes aan de noordelijke buitenzijde van de kerk toonden de trapsgewijze funderingen van het huidige gebouw. Eén putje gaf een blik op een bakstenen constructie, allicht een sterfput of citerne.

In de kerk hadden de kijkputjes een profiel van 2,5 op 1 meter. Ze lagen verspreid over de volledige kerk en vertoonden allemaal restanten van

muren, funderingen en uitbraaksporen. De put in het zuidwesten van de kerk legde een kuil bloot met resten van brandafval en houtskool. Misschien zijn deze resten afkomstig van een brand uit 1706, nadat de bliksem op de toren was ingeslagen.

De vondsten blijven in situ bewaard. Een basisdocumentatie volstond.

BIBLIOGRAFIE:

VANOPPEN H. 2023: Sint-Amanduskerk van Erps [online], <http://oud.kortenberg.com/gezin/federatie/geschiedenis.php> (geraadpleegd op 6 november 2023).

◀ Een van de profielen met een funderingsrestant.
© Agentschap Onroerend Erfgoed, Geert Vynckier

BIJGEBOUWEN VAN HET KASTEEL MAURISSENS IN PELLENBERG

Tijdens grondwerken op het domein van het kasteel Maurissens aan het Weligerveld 6 in Pellenberg, kwamen meerdere bakstenen funderingen aan de oppervlakte. Ze bevonden zich allemaal ten westen van het kasteel en waren tussen dertig en vijftig cm breed. De funderingen waren gebouwd met baksteen van verschillende formaten (18x8x5, 22x10x5 en 24x12x6 cm) en gemetseld met een witte kalkmortel, op sommige plaatsen met een gele zandige mortel.

Eén muurfundering aan de westzijde was ongeveer 24 meter lang en liep van noordwest naar zuidoost. Hierop stonden loodrecht zeven dwarsfunderingen, die de onderzoekers ongeveer vier tot vijf meter konden volgen. Twee van de 'kamers' die zo werden gevormd, hadden een vloer met op de lange kopszijde geplaatste bakstenen (18x8x5 cm), gebed in witte kalkmortel. Al de funderingen

samen vormden één lang gebouw. Vermoedelijk was het een bijgebouw van het kasteel of de oude boerderij. Op de kaarten van Villaret en Ferraris staan er duidelijk bijgebouwen ten westen van het kasteel. De boerderij en dit gebouw werden afgebroken in het begin van de 20ste eeuw.

Ten zuidoosten van dit gebouw bevond zich een recente waterciterne met tongewelf. Wateroverlast maakte het onmogelijk dit verder te onderzoeken.

▲ Tijdens de opgraving.
© Agentschap Onroerend Erfgoed, Geert Vynckier

▲ Bakstenen vloeren in twee van de 'kamers'.
© Agentschap Onroerend Erfgoed, Geert Vynckier

BIBLIOGRAFIE:

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2023: Kasteel de Maurissen [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/148653> (geraadpleegd 7 november 2023).

FUNDERINGEN VAN DE TIENDENSCHUUR VAN DE ABDIJ VAN VLIERBEEK

De westelijke muur van de abdij van Vlierbeek in Leuven stond er maar scheef bij, dus volgde er in 2023 een restauratie. Een gedeelte van de muur werd afgebroken, waardoor de fundering en enkele aansluitende funderingen zichtbaar kwamen.

Een beetje geschiedenis: de abdij werd gesticht in 1125 als nieuwe vestiging van de benedictijnenabdij van Affligem. De eerste stenen gebouwen stonden er in 1158. De vestiging groeide uit tot een belangrijke en invloedrijke abdij maar werd bijna volledig verwoest door een oorlogsgeweld in 1572. Vanaf 1642 startte de bouw van de nieuwe abdij met een kerk, een kloosterpand en een gastenkwartier. Er kwam ook een landbouwcomplex met brouwerij, bakkerij, hoeve, schuur en stallen. Tegen de westwand van de abdij bevond zich de tiendenschuur. Een deel van de zuidgevel van deze tiendenschuur bleef bewaard en herken je in de voorgevel van het wagenhuis.

De gedeeltelijke afbraak van de westelijke afsluitmuur - tot op het maai-

veld - gunt ons een blik op de onderkant van de muur. Ze werd gebouwd met bakstenen van 27/28x13x7 cm groot en een gele kalkmortel. Wat hoger werden dan weer bakstenen met verschillende lengtes tussen 21 en 26 cm gebruikt. Dit wijst erop dat de muur in de loop der jaren uitgebreid en hersteld werd met verschillende baksteenformaten. Onder het maaiveld bestaat de onderliggende fundering uit ijzerzandsteenbrokken of -brokjes, met hier en daar kalkzandsteen. Tijdens het documenteren werden ook drie steunberen aansluitend aan de afsluitmuur gevonden.

Aan de westzijde van de muur werd een deel van een jongere bakstenen fundering aangetroffen die was opgebouwd uit bakstenen (20x10x7 cm) en een gele kalkmortel. Waarschijnlijk zijn ze toe te schrijven aan meerdere gebouwtjes die in de 20ste eeuw werden opgetrokken.

In het noordelijk deel van de onderzochte werkput kwam een fundering van 86 cm breed aan het licht

die van oost naar west liep. Ze was opgebouwd ijzerzandsteen-, kalkzandsteen- en baksteenbrokken, met bovenaan een meer afgewerkte ijzerzandsteenblok. Deze fundering lag boven de fundering van de westelijke afsluitmuur en is dus jonger. Het betreft de fundering van de noordelijke kopse gevel van de tiendenschuur. Dit betekent dat de westelijke afsluitmuur dienstdeed als afsluitmuur van de abdij én als westgevel van de schuur. Samen vormden ze de tiendenschuur, opgericht na 1642. Vermoedelijk werd de afsluitmuur eerst opgericht en werd hier in een latere fase de schuur tegen gebouwd. Al de aangetroffen muren en funderingen blijven in situ bewaard.

BIBLIOGRAFIE:

VAN RANSBEECK L.
2021. Abdij van Vlierbeek
Tiendenschuur. Eindverslag
opgraving, Leuven.

▲ Toestand van het terrein tijdens het onderzoek. © stad Leuven, Lisa Van Ransbeeck

▲ Foto tijdens de opgraving. © BAAC, Nandy Dolman

HET KERKHOF VAN DE ONZE-LIEVE-VROUWKERK IN VILVOORDE

Bij de aanleg van een nieuwe rioleeringsleuf ter hoogte van het Heldenplein in Vilvoorde, net ten zuiden van de Onze-Lieve-Vrouwekerk, stootte de aannemer op enkele menselijke botresten. BAAC Vlaanderen werd aangesteld om de volledige voorzieningsleuf te onderzoeken. Aansluitend onderzocht BAAC ook de ondergrond van drie geplande groenzones. Eind oktober kwamen er aan de noordzijde van de kerk opnieuw menselijke botresten aan de oppervlakte. Dit onderzoek is nog volop aan de gang.

De opgraving bevond zich volledig binnen de perimeter van het historische kerkhof dat tot 1875 in gebruik was. De onderzoekers vonden resten

van liefst 216 personen die informatie geven over een periode van meer dan vijfhonderd jaar. De oudste begravingen dateren allicht uit de 14de eeuw. Indicaties dat er nog oudere begravingen zijn, hebben we op dit ogenblik niet. Er waren minstens vier faseringen, blijkt uit de verschillende door- en oversnijdingen tussen de grafcontexten.

De populatie bestond uit zowel mannen, vrouwen als kinderen van alle leeftijden. De meerderheid waren enkelvoudige begravingen, toch waren er ook enkele meervoudige en collectieve begravingen. Het gaat duidelijk om een christelijke begraafplaats gezien de locatie rond de kerk, de doorgaans traditionele west-oost

oriëntatie van de graven, het gebruik van houten kisten en de afwezigheid van veel grafgraven. Toch vonden de onderzoekers ook afwijkingen op de norm. Zes mensen hielden een munt in hun rechterhand en er waren enkele tegengestelde graforiëntaties. Dit vergt nader onderzoek.

In de groenzones vonden de archeologen restanten van verschillende kerkhofmuren, een pad in kasseien en sporen van een zuidelijke ingang van het kerkhof.

De verdere verwerking van de opgravingsgegevens is volop bezig. Wat de opgraving ten noorden van de kerk nog oplevert, wordt in het eindverslag geïntegreerd.

CONTACTEN

Nandy Dolman

Archeoloog en fysisch antropoloog
BAAC Vlaanderen archeologie
en Erfgoed
nandy.dolman@baac.be
+32 498 61 25 40

Lisa Van Ransbeeck

Stadsarcheoloog
Studiedienst Openbare Werken
Stad Leuven
lisa.vanransbeeck@leuven.be
+32 492 23 87 68

Geert Vynckier

Erfgoedonderzoeker archeologie
Agentschap Onroerend Erfgoed
geert.vynckier@vlaanderen.be
+32 477 56 03 89

EX **SITU**

doorgrondt
Vlaamse
archeologie

**Ex situ is een GRATIS tijdschrift
over Vlaamse archeologie,
en verschijnt vier maal per jaar.
Neem vandaag nog
een abonnement en ontdek
ons rijk ondergrondse verleden.**

meer info
www.exsitu.be

DE MOTTES VAN DE BRABANTSE KOUTERS

Al gehoord van een motte? Dat was een soort voorloper van een burch. Edellieden uit de 11de tot de 13de eeuw verbleven er.

Een motte bestond uit een aarden heuvel - het opperhof - met een toren of een zaal bovenop. Aansluitend had je het neerhof waar het dagelijkse leven van de edelman en zijn entourage zich afspeelde en waar de woon- en werkgebouwen stonden. Een palissade en een brede walgracht rond de heuvel zorgden voor de verdediging.

.....

➔ **Wil je meer weten over mottes in het algemeen en meer bepaald in de regio Brabantse Kouters?**

Bestel de brochure via
www.vlaamsbrabant.be/erfgoedpublicaties

.....

**VLAAMS-
BRABANT**

MEER INFO

Provincie Vlaams-Brabant Dienst Erfgoed

Provincieplein 1 - 3010 Leuven
016 26 76 10
erfgoed@vlaamsbrabant.be
www.vlaamsbrabant.be/erfgoed

Beleidsverantwoordelijke

Tom Dehaene
gedeputeerde voor erfgoed
tel. 016 26 70 22
kabinet.dehaene@vlaamsbrabant.be

Blijf op de hoogte en abonneer je op onze nieuwsbrief 'erfgoed'.
www.vlaamsbrabant.be/nieuwsbrief-erfgoed